

π. Νεκτάριος Μαρκάκης

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Γενικό Επιτελείο Στρατού
Διεύθυνση Στρατιωτικών Ιερέων

Αθήνα 2024

π. Νεκτάριος Μαρκάκης

Συνοπτική Εξήγηση
της Θείας Λειτουργίας

Γενικό Επιτελείο Στρατού
Διεύθυνση Στρατιωτικών Ιερέων
Αθήνα 2024

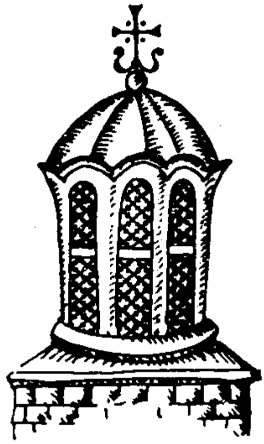
Συνοπτική Εξήγηση της Θείας Λειτουργίας

ISBN 978-618-85782-1-0

Συνταγματάρχης (ΣΙ) – Διδάκτωρ Θεολογίας
Διευθυντής Στρατιωτικών Ιερέων ΓΕΣ
Γενικό Επιτελείο Στρατού
Στρατόπεδο «ΠΑΠΑΓΟΥ»
Μεσογείων 227-231
155 61 Χολαργός Αθήνα

Σχεδιασμός,
Επιμέλεια Έκδοσης,
Εκτύπωση: ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γεν	Γένεσις
Εξ	Έξοδος
Λυ	Λευιτικόν
Ψλμ	Ψαλμοί
Μχ	Μιχαίας
Μλ	Μαλαχίας
Ησ	Ησαΐας
Ιζ	Ιεζεκιήλ
Δνλ	Δανιήλ
Μτ	Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον
Μρ	Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον
Λκ	Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον
Ιω	Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον
Πρξ	Πράξεις των Αποστόλων
Ρωμ	Προς Ρωμαίους Επιστολή
Α΄Κρ	Προς Κορινθίους Α΄ Επιστολή
Β΄Κρ	Προς Κορινθίους Β΄ Επιστολή
Γαλ	Προς Γαλάτας Επιστολή
Εφ	Προς Εφεσίους Επιστολή
Φλπ	Προς Φιλιππισίους Επιστολή
Κολ	Προς Κολοσσαείς Επιστολή
Α΄Θσ	Προς Θεσσαλονικείς Α΄ Επιστολή
Β΄Θσ	Προς Θεσσαλονικείς Β΄ Επιστολή

Α΄Τμ	Προς Τιμόθεον Α΄ Επιστολή
Β΄Τμ	Προς Τιμόθεον Β΄ Επιστολή
Τιτ	Προς Τίτον Επιστολή
Φλμ	Προς Φιλήμονα Επιστολή
Εβρ	Προς Εβραίους Επιστολή
Ιακ	Επιστολή Ιακώβου
Α΄Πε	Επιστολή Α΄ Πέτρου
Β΄Πε	Επιστολή Β΄ Πέτρου
Α΄Ιω	Επιστολή Α΄ Ιωάννου
Β΄Ιω	Επιστολή Β΄ Ιωάννου
Γ΄Ιω	Επιστολή Γ΄ Ιωάννου
Ιου	Επιστολή Ιούδα
Απ	Αποκάλυψις Ιωάννου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δύο χιλιάδες χρόνια περίπου Μτ 26, 26-28
έχουν περάσει από εκείνη την Μρ 14, 22-24
ευλογημένη βραδιά όπου ο Χριστός τέλεσε Λκ 22, 17-20 Ιω 13, 2
με τους μαθητές Του τον Μυστικό Δείπνο Α΄Κρ 11, 23-26
και τους προσέφερε το Σώμα Του και το
Αίμα Του, διδάσκοντάς τους την Θεία
Λειτουργία. Ο Μυστικός Δείπνος ήταν
τελετουργία, γι' αυτό περιείχε ύμνους και Μτ 26, 30
τελετουργικό. Δύο χιλιάδες χρόνια περίπου Μρ 14, 26
έχουν περάσει από την μεταναστάσιμη
συνάντηση του Κυρίου με τους μαθητές
Του στους Εμμαούς, όπου στην Θεία
Ευχαριστία Τον αναγνώρισαν *«ἐν τῇ κλάσει* Λκ 24, 35
τοῦ ἄρτου». Οι απόστολοι μετέδωσαν
την λατρευτική πρακτική στην πρώτη
Εκκλησία και οι πρώτοι πιστοί τελούσαν Πρξ 2, 41-47.
με τους αποστόλους την Θεία Λειτουργία 20, 7-11
κάθε Κυριακή και κάθε ημέρα. Α΄Κρ 11, 20-29

Έκτοτε η Εκκλησία τελεί την Θεία
Λειτουργία ως ανάμνηση και βίωμα της
παρουσίας του Χριστού. Ο άρτος και ο
οίνος της Θείας Λειτουργίας είναι το Σώμα
και το Αίμα του Χριστού, είναι ο Ίδιος
ο Χριστός, όπως διαβεβαίωσε ο Χριστός
στον Μυστικό Δείπνο. Η Θεία Λειτουργία
είναι η βίωση όλων των γεγονότων της επί
γης ζωής του Χριστού, σύμφωνα με την
εντολή του Χριστού, να τελείται στην Λκ 22, 20
δική Του ανάμνηση. Όταν αναφερόμαστε Α΄Κρ 11, 26
σε ανάμνηση, δεν εννοούμε απλά την
ενθύμηση, αλλά την βίωση των γεγονότων
στον παρόντα χρόνο.

Βλ ενδεικτικά:
Μτ 8, 13. 26, 55
Μρ 15, 25 κ 33
Λκ 14, 17. 20, 19. 24, 33
Ιω 1,39.2,4.4,6. 4,21.4,23.4,53. 5,25.7,30.8,20. 12,23.12,27.13,1. 16,2.16,4.17,1
Πρξ 2, 15

Κάθε γεγονός της επί γης ζωής του Χριστού συνέβη σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, γι' αυτό, μέσα στη Θεία Λειτουργία δηλώνεται και συμβολίζεται σε συγκεκριμένη τελετουργική πράξη. Στην τέλεση της Θείας Λειτουργίας δεν ακολουθείται πάντα η ακριβής χρονική αλληλουχία των γεγονότων, όπως αυτά εξιστορούνται στα Ευαγγέλια. Κάποια γεγονότα, μέσα στην Θεία Λειτουργία διαφοροποιούνται ως προς την σειρά. Για παράδειγμα, ο τεμαχισμός του Αγίου Άρτου που δηλώνει την σταύρωση, προηγείται της Θείας Κοινωνίας που σημαίνει τον Μυστικό Δείπνο, ενώ ιστορικά συνέβη το αντίστροφο.

Στη Θεία Λειτουργία μια τελετουργική πράξη μπορεί να δηλώνει δύο ή ακόμη και τρία γεγονότα συγχρόνως. Όπως για παράδειγμα η μεγάλη είσοδος, η οποία δηλώνει συγχρόνως την είσοδο του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, την ανάβαση στον Γολγοθά και την αποκαθήλωση με τον ενταφιασμό. Επιπλέον, κάποια γεγονότα επαναλαμβάνονται δύο και τρεις φορές, όπως η Ανάσταση η οποία σημαίνεται με την ύψωση του Ευαγγελίου, την ύψωση του Αγίου Άρτου και την ύψωση του ποτηρίου.

Ιω 19, 35
Α΄Κρ 11, 23
Β΄Θσ 2, 15. 3, 6
Α΄Πε 5, 1
Β΄Πε 1, 16-18

Στο πέρασμα των αιώνων, η Θεία Λειτουργία εξελίχθηκε και διαμορφώθηκε, όμως κράτησε τον βασικό τελετουργικό κορμό τέλεσης από την αποστολική εποχή, έτσι όπως την παρέδωσε ο Χριστός

στους αποστόλους κι εκείνοι με την σειρά τους στους διαδόχους τους. Υπήρξαν πολλοί πατέρες και λόγιοι κληρικοί οι οποίοι ερμήνευσαν την Θεία Λειτουργία και συνέγραψαν υπομνήματα ερμηνείας[1]. Κάθε σημείο, κάθε τελούμενο, κάτι δηλώνει, κάτι σημαίνει, κάτι συμβολίζει από την ζωή του Χριστού. Στην πορεία των αιώνων η πρακτική της Θείας Λειτουργίας προσέλαβε πολλές ερμηνείες και πλήθος συμβολισμών.

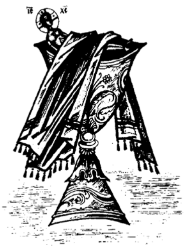
Α΄Ιω 1, 1-4
Γ΄Ιω 1, 14

Η Θεία Λειτουργία ή Θεία Ευχαριστία στα αποστολικά χρόνια ήταν το βασικό στοιχείο προσδιορισμού της ζωής και της ταυτότητας των Χριστιανών. Ακόμη και στους αιώνες των διωγμών, παρόλο που ετελείτο κρυφά στις οικίες και στις

---

1 Ήδη από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες υπάρχουν μαρτυρίες και στοιχεία για την Θεία Λειτουργία. Συγκροτημένα υπομνήματα ερμηνείας της Θείας Λειτουργίας ανήκουν στην βυζαντινή εποχή. Τα κυριότερα βυζαντινά υπομνήματα ερμηνείας της Θείας Λειτουργίας είναι: Η *«Μυσταγωγία»* του Μαξίμου του Ομολογητού, η *«Ιστορία εκκλησιαστική και μυστική θεωρία»* του Γερμανού Κωνσταντινουπόλεως, η *«Προθεωρία»* του Θεοδώρου Ανδίδων, η *«Ερμηνεία της Θείας Λειτουργίας»* του Νικολάου Καβάσιλα και ο υπομνηματισμός της Θείας Λειτουργίας σε έργα του Συμεών Θεσσαλονίκης. Υπήρξαν και στην μεταβυζαντινή εποχή συγγραφές υπομνημάτων της Θείας Λειτουργίας, τα οποία βασίστηκαν στα βυζαντινά. Κυριότερα μεταβυζαντινά υπομνήματα θεωρούνται: *«Η Θεία Λειτουργία μετά εξηγήσεων διαφόρων διδασκάλων»* του Ιωάννου Ναθαναήλ, *«Η εξήγηση της Θείας Λειτουργίας»* του Μελετίου Συρίγου, η *«Κατήχησις ιερά ήτοι της Θείας και ιεράς Λειτουργίας εξήγησις»* του Νικολάου Βουλγάρεως, το *«Ταμείον ορθοδοξίας»* του Θεοφίλου επισκόπου Καμπανίας, η *«Εξήγησις της Θείας Λειτουργίας»* σε έμμετρο λόγο του Κωνσταντίνου Καισαρίου Δαπόντε, η *«Τελετουργία ιερά...»* του Γαβριήλ μητροπολίτου Νοβογραδίας, το *«Εγχειρίδιον περιέχων τα επτά μυστήρια...»* του μητροπολίτου Αθηνών Νεοφύτου Μεταξά κ.α.

κατακόμβες, παρέμεινε το κέντρο της ζωής των πιστών. Στην βυζαντινή εποχή ήταν το κέντρο της δημόσιας ζωής και της καθημερινότητας. Στην εποχή της τουρκοκρατίας, η Θεία Λειτουργία κατέστη η μοναδική ευκαιρία σύναξης του υπόδουλου Γένους, η οποία κράτησε και διέσωσε το ελληνικό φρόνημα και την εθνική συνείδηση.

Για εμάς τους Έλληνες, η αξία και η σπουδαιότητα της Θείας Λειτουργίας είναι διαχρονική, αφού από την εμφάνισή της διατυπώθηκε στην ελληνική γλώσσα και με πρότυπο και πρωτότυπο το κείμενο στην ελληνική[2] έχει μεταφρασθεί στις άλλες γλώσσες για να τελείται από τους Χριστιανούς των άλλων εθνικοτήτων. Η Θεία Λειτουργία είναι η αρχαιότερη πράξη στον κόσμο, η οποία τελείται διαχρονικά, όχι ως αναπαράσταση ή θεατρικό δρώμενο, αλλά ως βιωματική δραστηριότητα για την επικοινωνία μας με τον Θεό και την θρησκευτική μας συνύπαρξη.

---

2 Η συγγραφή της Θείας Λειτουργίας, όπως έχει καθιερωθεί να τελείται, αποδίδεται στους δύο μεγάλους πατέρες της Εκκλησίας άγιο Βασίλειο τον Μέγα και άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Η Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου τελείται δέκα φορές στο έτος ($1^{η}$ Ιανουαρίου, παραμονή Χριστουγέννων και Θεοφανείων, Μεγάλη Πέμπτη, Μέγα Σάββατο και τις πέντε Κυριακές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής), τις υπόλοιπες ημέρες του έτους τελείται του Χρυσοστόμου και τις καθημερινές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής τελείται η Θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων (ή «Προηγιασμένη Λειτουργία»). Άλλες Θείες Λειτουργίες που αποδίδονται σε άλλους συγγραφείς τελούνται σπάνια και κατά περίπτωση.

Κατά καιρούς έχει διατυπωθεί το ερώτημα, γιατί να τελείται η Θεία Λειτουργία αφού δεν συμπεριλαμβάνεται στην Καινή Διαθήκη. Όμως η Θεία Λειτουργία έχει ως βάση την Καινή Διαθήκη και η τέλεσή της έχει τις ρίζες της στην αποστολική εποχή και πρακτική. Γι' αυτόν τον λόγο, στην παρούσα εξήγηση, στο περιθώριο κάθε σελίδας, δίπλα στην ερμηνεία των τελουμένων, παραθέτουμε ενδεικτικά κάποια χωρία της Αγίας Γραφής από γεγονότα που αντιστοιχούν και συνδέονται με τα τελούμενα, ώστε να δοθεί η δυνατότητα αναζήτησης στον ενδιαφερόμενο αναγνώστη.

Εβρ 9, 15

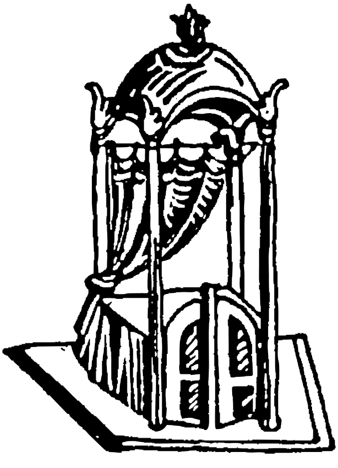
Στο παρόν πόνημα γίνεται απόπειρα να παρατεθεί η ερμηνεία κάθε στιγμιότυπου της Θείας Λειτουργίας με όσο το δυνατόν απλούστερη διατύπωση, ώστε τα τελούμενα να καταστούν κατανοητά από το σύγχρονο άνθρωπο. Καταβλήθηκε προσπάθεια να συμπυκνωθεί η εξήγηση της Θείας Λειτουργίας σ' αυτό το μικρό πόνημα και να παρατεθούν τα βασικά σημεία.

Το παρόν πόνημα γράφεται σε μια εποχή όπου προβληματίζει και συζητείται το θέμα των ταυτοτήτων, εάν είναι χάρτινες ή πλαστικές, αναλογικές ή ψηφιακές, με προσωπικά δεδομένα κρυφά ή φανερά κ.λπ. Το ζητούμενο είναι να επανεύρουμε την εσωτερική μας ταυτότητα. Ποιοί είμαστε, που βρισκόμαστε, από που προήλθαμε, τι

«Ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου

καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ» Λκ 21, 25-26

προορισμό έχουμε, ποια τα ενδιαφέροντά μας και τα δικαιώματά μας. Σε έναν κόσμο που ταλανίζεται να επανεύρει τον προορισμό του, σε μια εποχή που πασχίζει να ξαναβρεί την ταυτότητά της, εμείς οι Έλληνες μέσα από την Θεία Λειτουργία θα εδραιώσουμε το βίωμά μας και την ζωή μας και με την Θεία Λειτουργία θα «ευωδιάζει» πάντα Ελλάδα. Μόνο εάν στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στην Θεία Λειτουργία και γίνουμε λειτουργημένοι άνθρωποι, θα βρούμε ξανά την εσωτερική μας ταυτότητα και ως άνθρωποι και ως Ορθόδοξοι και ως Έλληνες.

ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ

Λειτουργία σημαίνει έργο του λαού
διότι τελείται από το σύνολο
των μελών της Εκκλησίας, κληρικών και
λαϊκών. Δίχως την ύπαρξη του ιερέως που
φέρει από την χειροτονία του το χάρισμα
της ιερωσύνης δεν δύναται να τελεσθεί Ιω 20, 22 Ιακ 5, 14
η Θεία Λειτουργία. Αλλά και χωρίς την
συμμετοχή του λαού, πάλι είναι αδύνατη
η τέλεσή της. Αυτό φαίνεται από το
γεγονός ότι ένας ιερεύς μόνος του, δίχως
την συμμετοχή λαϊκού, δεν μπορεί να
τελέσει την Θεία Λειτουργία. Στη Θεία
Λειτουργία συμμετέχουν οι πιστοί με τις Μτ 28, 20
απαντήσεις του ψάλτη, με το *«ἀμήν»*, το Μρ 16, 20
«Κύριε, ἐλέησον», το *«Παράσχου, Κύριε»* κ.α. που Λκ 24, 53
επισφραγίζουν τις δεήσεις των λειτουργών. Ιω 21, 25
Επιπλέον, για την Θεία Λειτουργία Απ 22, 21
απαιτούνται διάφορα διακονήματα τα
οποία υποστηρίζουν την τέλεσή της.
Πιστοί αναλαμβάνουν την διακονία Α΄Κρ 12, 28-30
του ψαλτηρίου, των αναγνωσμάτων, Βλ. Λκ 2, 37
των λαμπάδων και του θυμιατού, της
ετοιμασίας του αντιδώρου και του άρτου,
του ευτρεπισμού, της διευθέτησης των
κεριών, την αφή των κανδηλιών κ.α.

Η Θεία Λειτουργία διακρίνεται σε δύο βασικά τμήματα, στη διδασκαλία και στην προσφορά των δώρων με την Θεία Κοινωνία. Η προετοιμασία των δώρων στην προσκομιδή τελείται μυστικά πριν την έναρξη της Θείας Λειτουργίας, κατά την διάρκεια της ακολουθίας του όρθρου.

Στο πρώτο μέρος της, η Θεία Λειτουργία
εμπεριέχει την διδασκαλία στην οποία
δηλώνεται ο Χριστός ως άσαρκος
Λόγος του Θεού με την ανάγνωση του
Ευαγγελίου, ενώ στο δεύτερο μέρος
δηλώνεται η ενανθρώπιση με την
προσφορά των Δώρων. Αυτή η πρακτική
της Θείας Λειτουργίας υπενθυμίζει την
φράση του ευαγγελιστού Ιωάννου, ότι ο
άσαρκος Λόγος, ο Χριστός, ενσαρκώνεται.
Ιω, 1, 1 κ΄ 14 *«Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» «Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ*
ἐγένετο».

Η Θεία Λειτουργία τελείται στον ιερό
ναό. Ο ιερός ναός είναι κατασκευασμένος
από υλικά στοιχεία, τα οποία μεταφράζουν
τα πνευματικά και αόρατα νοήματα. Ο
ιερός ναός προεκτείνει τον ουρανό στη
γη. Αυτό δηλώνει ένα τροπάριο που
Βλ. Ιω 1, 51 αναφέρει ότι όταν βρισκόμαστε στον
ιερό ναό, θεωρούμε ότι στεκόμαστε στον
ουρανό, *«Ἐν τῷ ναῷ ἑστῶτες τῆς δόξης σου,*
ἐν οὐρανῷ ἑστάναι νομίζομεν». Γι' αυτό ο
επικρατέστερος τύπος ιερών ναών είναι
ο βυζαντινός ρυθμός με τρούλους και
θόλους, για να σημαίνουν τους ουράνιους
θόλους. Η εκκλησία είναι οίκος του Θεού,
είναι τόπος άγιος, είναι ουρανός επάνω
Α΄Τμ 3, 15 στην γη.

Στον ιερό ναό και στη Θεία
Λατρεία αξιοποιείται η λειτουργία
των αισθήσεων: Οι πιστοί βλέπουν τις
εικόνες και τα τελούμενα με την όραση,
αφουγκράζονται τα αναγνώσματα, τους
ύμνους, τα κηρύγματα με την ακοή,

μετέχουν στην Θεία Κοινωνία και τα υπόλοιπα προσφερόμενα με την γεύση, αισθάνονται το θυμίαμα με την όσφρηση, σημειώνουν το σχήμα του Τιμίου Σταυρού και λαμβάνουν τα προσφερόμενα με την αφή. Αυτή η λειτουργία των αισθήσεων αποκαλείται «αισθητοποίηση της λατρείας» και εμπνέεται από την επαγγελία του Χριστού, ότι θα ανοίξει ο ουρανός και θα βλέπουμε τους αγγέλους Ιω 1, 51
του Θεού. (Ιω 5, 4)

Ο ιερός ναός διακρίνεται σε τρία κύρια Εβρ 8,1. 9,1-11
τμήματα: Στο ιερό βήμα, στον κυρίως ναό και στον πρόναο ή νάρθηκα (τον οποίο συναντάμε συνήθως σε μεγάλους ναούς). Το ιερό βήμα είναι συνήθως υπερυψωμένος χώρος για να δηλώνει το υπερώο όπου Μρ 14, 15
τελέσθηκε ο Μυστικός Δείπνος. Λκ 22, 12

Η εκκλησία ως ναός έχει ιερότητα Εβρ 12, 1
από το γεγονός ότι εγκαινιάζεται με τα ιερά λείψανα των αγίων Μαρτύρων. Για την ανοικοδόμηση ενός ιερού ναού προϋποτίθεται η άδεια του αρχιερέως και η διαπίστωση ότι μπορεί να ολοκληρωθεί και να μην μείνει ατελής και παραπέσει σε άλλη χρήση. Γι' αυτό, τον θεμέλιο λίθο τον τοποθετεί ο αρχιερεύς και ευλογεί Μτ 16, 18
σταυροειδώς τα θεμέλια.

Το κεντρικό σημείο στο ιερό βήμα του Μτ 27, 60
ιερού ναού είναι η αγία τράπεζα, η οποία Μρ 15, 46
δηλώνει τον τάφο του Χριστού. Επάνω Λκ 23, 53
της βρίσκεται το Ευαγγέλιο το οποίο Ιω 19, 40
περιέχει αποσπάσματα από τα τέσσερα

ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης, τα
οποία αναγιγνώσκονται στις ακολουθίες
και τα μυστήρια. Ο Ίδιος ο Χριστός
Μτ 26, 13 ονομάζει το κήρυγμά του ως Ευαγγέλιο.
Μρ 14,9. 16,15 Στην εμπρόσθια όψη του Ευαγγελίου
εικονογραφείται η Σταύρωση του Κυρίου,
ενώ στην άλλη πλευρά η Ανάσταση.
Συνηθίζεται ώστε, από Κυριακή εσπέρας
έως Σάββατο εσπέρας, το Ευαγγέλιο
να τοποθετείται με πρόσοψη την
Σταύρωση, ενώ το Σάββατο το εσπέρας
Απ 1, 10 και την Κυριακή, την Ανάσταση. Κάτω
από το Ευαγγέλιο βρίσκεται διπλωμένο
το υφασμάτινο αντιμήνσιο, το οποίο
απλώνεται επάνω στην αγία τράπεζα στο
δεύτερο μέρος της Θείας Λειτουργίας για
να τοποθετηθεί επάνω το δισκοπότηρο
με τα δώρα. Επάνω στην αγία τράπεζα
βρίσκεται επιπλέον το αρτοφόριο, ένα
σκεύος στο οποίο φυλάσσεται ο άγιος
Άρτος, Σώμα και Αίμα Χριστού, για την
Θεία Κοινωνία σε έκτακτες περιπτώσεις.
Επιπλέον υπάρχουν κηροπήγια ή
κανδήλια.

Μτ 27, 35 Όπισθεν της αγίας τραπέζης βρίσκε-
Μρ 15, 24 ται ο Εσταυρωμένος Χριστός για να δηλώ-
Λκ 23, 33 νει ότι επάνω στην αγία τράπεζα τελείται
Ιω 19, 18 η σταυρική θυσία του Χριστού και προ-
σφέρεται ο ίδιος ο εσταυρωμένος Χριστός.
Σε μεγάλους ιερούς ναούς, όπισθεν της
αγίας τραπέζης συναντάμε τον θρόνο
του αρχιερέως που δηλώνει τον θρόνο του
Θεού. Η σύνθεση αυτή αντιγράφει την
εικόνα από το βιβλίο της Αποκαλύψεως,

όπου ο Θεός βρίσκεται στον θρόνο Του και
έμπροσθεν, στην αγία τράπεζα, θυσιάζε- Απ 4, 2-5, 14
ται το εσφαγμένο Αρνίο, ο Χριστός.

Στην αριστερή πλευρά του ιερού Μτ 2, 1
βήματος βρίσκεται η πρόθεση, μια Λκ 2, 4
κόγχη λαξευμένη στον τοίχο σε σχήμα Ιω 7, 42
σπηλαίου και συμβολίζει το σπήλαιο της Μχ 5, 1
Βηθλεέμ και τον Γολγοθά. Εκεί βρίσκεται
το δισκοπότηρο και τα υπόλοιπα σκεύη
για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας
και στον χώρο αυτό ετοιμάζονται τα
δώρα, ο άρτος και ο οίνος, τα οποία
μεταφέρονται στην αγία τράπεζα κατά
την τέλεση της Θείας Λειτουργίας.

Για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας Βλ.
προσφέρεται ο άρτος (πρόσφορο) και παραπομπές
ο οίνος, διότι τον άρτο και τον οίνο για τον
έδωσε ο Χριστός στον Μυστικό Δείπνο. Μυστικό
Όπως από πολλούς κόκκους σιταριού Δείπνο
ζυμώνεται ένας άρτος και από διάφορα παρακάτω.
τσαμπιά σταφύλια παράγεται ο οίνος,
έτσι και η Εκκλησία απαρτίζεται ως ένα
σώμα από πολλούς πιστούς, με κεφαλή
τον Χριστό. Επιπλέον, το σιτάρι δηλώνει Ιω 12, 24
την ανάσταση, αφού όταν πέσει στη
γη και θαφτεί κάτω από το χώμα, τότε
φυτρώνει και αποδίδει καρπό.

Ο άρτος προέρχεται από το σιτάρι Ιω 6, 26-59
το οποίο σπέρνεται στη γη, αποδίδει
καρπό και στη συνέχεια περνάει από
επεξεργασία για να γίνει αλεύρι, να
ζυμωθεί, να ψηθεί και να γίνει άρτος.
Στον άρτο αποτυπώνεται ο Χριστός. Το

σιτάρι έδωσε καρπό για το αλεύρι και ο
Χριστός πέρασε μέσα από την ανθρώπινη
κυοφορία. Το αλεύρι ζυμώθηκε με το
Βλ. ύδωρ και ο Χριστός ως Θεός αναμείχθηκε
Λκ 13, 19-21 με το ανθρώπινο φύραμα. Το ζυμάρι
ψήνεται στο φούρνο και γίνεται άρτος
και ο Χριστός γεύθηκε τον θάνατο μέσα
στο μνήμα και αναστήθηκε από τους
νεκρούς. Ο άρτος είναι απαραίτητος για
την ζωή του ανθρώπου, γι' αυτό δηλώνει
τον Χριστό που παρέχει αιώνιο ζωή. Ο
Ιω 6, 33-35. Χριστός είναι ο αληθινός άρτος που
50-51 προήλθε από τον ουρανό.

Για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας
προσφέρεται και ο οίνος τον οποίο έδωσε ο
Χριστός στον Μυστικό Δείπνο μαζί με τον
άρτο. Ο οίνος προέρχεται από τον καρπό
της αμπέλου. Ο Χριστός παρομοίωσε την
Ιω 15, 1-6 ενότητα της Εκκλησίας σαν το αμπέλι
με τα κλήματά του. Όπως από πολλά
σταφύλια γίνεται ο οίνος, έτσι και οι
πολλοί πιστοί έχουν ενότητα στη σύναξη
της Εκκλησίας. Το αμπέλι ποτίζεται με
νερό και αποδίδει οίνο και συμβολίζει το
ύδωρ στο μυστήριο του βαπτίσματος, το
Μρ 16, 16 οποίο προϋποτίθεται για την συμμετοχή
στην Θεία Ευχαριστία.

Ιω6,26-59.12,24 Ο Χριστός προεικόνισε την Θεία
Μρ4, 3-20 Λειτουργία με το σιτάρι, τον άρτο, το
Λκ 8, 5-15 Μτ14,13-21.15, αμπέλι, τον οίνο. Ο λόγος του Θεού που
32-39 απευθύνεται στους ανθρώπους εικονίζεται
Μρ6,30-41.8,1- με τον σπόρο που καλλιεργείται στη γη.
10 Λκ9, 10-17 Ιω2,1-11.6,1-14 Ο Χριστός ευλόγησε τους πέντε άρτους
στην έρημο και τον οίνο στο γάμο

στην Κανά, με τα οποία προεικόνισε τα δώρα του Μυστικού Δείπνου, της Θείας Ευχαριστίας.

Εντός του ιερού βήματος υπάρχει νιπτήρας για τη νίψη των χειρών των λειτουργών, ώστε με καθαρότητα να προσεγγίσουν την αγία τράπεζα και δηλώνει την δίψα μας για τον Θεό. Εντός του ιερού βήματος συναντάμε και άλλα βοηθητικά σημεία και σκεύη για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας. Ψλμ 25, 1 Ψλμ 41,2-3.62,1

Το ιερό βήμα διακρίνεται από τον κυρίως ναό με το τέμπλο, το υπερυψωμένο εικονοστάσιο, το οποίο φέρει ιερές εικόνες. Σε αρκετούς ναούς, κυρίως μικρούς, συναντάμε να υπάρχει τέμπλο χαμηλό. Στα δεξιά της ωραίας πύλης τοποθετείται η εικόνα του Χριστού. Δίπλα βρίσκεται η εικόνα του Προδρόμου, επειδή ο Χριστός τον χαρακτήρισε ανώτερο από προφήτη και ως τον σπουδαιότερο άνθρωπο. Αριστερά της ωραίας πύλης βρίσκεται η εικόνα της Παναγίας που κρατά τον Χριστό, σε θέση τιμητική, αφού την υμνούν όλες οι γενιές των πιστών. Δίπλα τοποθετείται η εικόνα του γεγονότος ή του αγίου όπου τιμάται ο ναός. Αρκετά τέμπλα, στο επάνω διάζωμα φέρουν εικόνες με τα γεγονότα της ζωής του Χριστού, συνήθως δώδεκα στον αριθμό, γι' αυτό ονομάζεται η σειρά αυτή δωδεκάορτο. Εβρ 9, 1-5 Λκ 7, 26-28 Λκ 1, 48 Ψλμ 15, 3

Στους ιερούς ναούς, μαζί με τις φορητές εικόνες, υπάρχουν και τοιχογραφίες. Στον

τρούλο, ο οποίος συμβολίζει τον ουρανό, εικονίζεται ο Χριστός ο Παντοκράτωρ. Περιμετρικά του τρούλου εικονίζονται οι άγγελοι που δοξολογούν τον Χριστό και οι προφήτες οι οποίοι προφητεύουν την έλευση Του στη γη. Στα τέσσερα τριγωνικά τόξα κάτω από τον τρούλο εικονίζονται οι τέσσερεις ευαγγελιστές που κηρύττουν τον λόγο του Θεού. Στην κόγχη του ιερού βήματος, επάνω από την αγία τράπεζα εικονίζεται η Θεοτόκος ως πλατυτέρα των ουρανών, ως η μεσίτρια των ανθρώπων στον Θεό και κλίμακα που φέρνει τον Χριστό στη γη. Στους θόλους εικονίζονται παραστάσεις από την ζωή του Χριστού και περιμετρικά στους τοίχους εικονίζονται οι άγιοι για να υπενθυμίζουν ότι είναι άνθρωποι όπως κι εμείς, έζησαν μεταξύ μας και γίνονται πρότυπο για εμάς.

Ο χώρος του κυρίως ναού που είναι έμπροσθεν του τέμπλου (ο οποίος είναι συνήθως ελαφρώς υπερυψωμένος σε σχέση με τον υπόλοιπο κυρίως ναό) ονομάζεται σολέας. Στον δεξιό χώρο του σολέα βρίσκεται ο θρόνος του επισκόπου και εκατέρωθεν βρίσκονται οι χοροί των ψαλτών, τα ψαλτήρια και αναλόγια όπου στέκονται οι ψάλτες και αποδίδουν τους ύμνους και την προσευχή εκπροσωπώντας τους πιστούς. Στην αριστερή πλευρά των μεγάλων ναών συνήθως, σε υπερυψωμένη θέση βρίσκεται ο άμβωνας, ένας εξώστης με κλίμακα,

στον οποίο ανέρχεται ο διάκονος για την ανάγνωση του Ευαγγελίου. Στον κυρίως ναό υπάρχουν στασίδια, καθίσματα και προσκυνητάρια.

Ο πρόναος είναι ο πρώτος χώρος τον οποίο συναντάμε εισερχόμενοι στον ιερό ναό. Εκεί βρίσκονται προσκυνητάρια για την προσκύνηση των εικόνων, το παγκάριο για την προμήθεια κεριών και τα μανουάλια για την αφή των κεριών. Παλαιότερα ήταν ο χώρος όπου στέκονταν οι κατηχούμενοι.

Οι πιστοί, κατά την είσοδό μας στον
ναό, σχηματίζουμε με το δεξί μας χέρι και
ενωμένα τα τρία δάκτυλα το σημείο του
τιμίου Σταυρού στο σώμα μας, φέροντας
το χέρι μας στο μέτωπο, στην κοιλία,
στον δεξιό ώμο και στον αριστερό, για
να ομολογήσουμε την πίστη μας στον
Εσταυρωμένο Χριστό και να δηλώσουμε
ότι ως βαπτισμένοι Χριστιανοί, από Α΄Κρ 2, 2
την βάπτισή μας φέρουμε στο στήθος Γαλ 6, 14
μας τον τίμιο Σταυρό. Στη συνέχεια
λαμβάνουμε το κερί και το ανάβουμε
στο μανουάλιο ή κηροστάτη.

Στο κερί αποδίδονται διάφοροι
συμβολισμοί. Η φλόγα του κεριού
συμβολίζει το φως του Χριστού, αφού Μρ 4, 21
Εκείνος είναι το φως του κόσμου και Λκ 8, 16
όποιος Τον ακολουθεί, δεν βρίσκεται στο Ιω 8,12.12,35. 12,46
σκοτάδι αλλά έχει το φως της ζωής. Το Α΄Ιω 1,5. 2,8
κερί θέλει να συμβολίσει την εκκλησία Λκ 24, 42
ως κυψέλη. Όπως οι μέλισσες τριγυρίζουν
όλα τα άνθη, αλλά επιστρέφουν

στην κυψέλη τους, έτσι και οι πιστοί βρίσκονται στις καθημερινές μέριμνες, αλλά επιστρέφουν στην Εκκλησία. Το κερί δηλώνει ταυτόχρονα την θυσία, το οποίο καίγεται για να δώσει τη φλόγα, όπως οι μάρτυρες υπομένοντας το μαρτύριο του σώματος ως φλόγα, απέκτησαν το φως της αγιότητος.

Μετά την αφή του κεριού, οι πιστοί προσκυνούμε τις άγιες εικόνες που βρίσκονται στα προσκυνητάρια. Η προσκύνηση αυτή έχει τις ρίζες της στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες και είναι αρχαία παράδοση. Η προσκύνηση αυτή και η τιμή μεταβαίνει στο πρωτότυπο το οποίο εικονίζουν οι εικόνες. Με την προσκύνηση συναντάμε τα πρόσωπα
Βλ. Ιω 1, 46 του Χριστού, της Θεοτόκου, των αγίων.
Στη συνέχεια λαμβάνουμε την θέση μας στον κυρίως ναό για την συμμετοχή μας στην Θεία Λειτουργία.

Βασική αρχή για την συμμετοχή των πιστών στην Θεία Λειτουργία είναι η προσήλωση στα τελούμενα και δεν επιτρέπεται στους πιστούς να ψιθυρίζουν ή να επαναλαμβάνουν όσα εκφωνεί και λέγει ο λειτουργός. Η Θεία Λειτουργία έχει
Α΄Κρ 14, 40 συγκεκριμένη δομή και τελείται με τάξη.

Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

Ο λειτουργός ενδεδυμένος το ράσο
του προσέρχεται έμπροσθεν της
ωραίας πύλης και εκκινεί την προσευχή
για να ετοιμαστεί πνευματικά. Αυτή
η ακολουθία ονομάζεται «καιρός» και
επισημαίνει ότι έφτασε ο καιρός για Ψλμ 118, 126
την τέλεση της Θείας Λειτουργίας. Μτ 6, 4
Αφού προσευχηθεί, ανοίγει την ωραία
πύλη, προσκυνάει τις ιερές εικόνες του
τέμπλου (την εικόνα του Χριστού, Λκ 1, 48
της Θεοτόκου, του Προδρόμου και του Λκ 7, 28
αγίου ή του γεγονότος όπου τιμάται
ο ναός). Αυτή η προσκύνηση δηλώνει
την αναγκαιότητα ύπαρξης των ιερών
εικόνων για την τέλεση της Θείας
Λατρείας, σύμφωνα με την προτροπή
του ψαλμού να προσκυνήσουμε στον Ψλμ 131, 7
τόπο όπου βρίσκεται ο Θεός. (Βλ. Ψλμ 121,1)

Στη συνέχεια ο λειτουργός εισέρχεται
στο ιερό βήμα και αφού προσκυνήσει την
αγία τράπεζα, ενδύεται τα ιερά άμφια. Από
τα άμφια του ιερέως ενδεικτικά αναφέρουμε
το πρώτο ένδυμα, το στιχάριο, το οποίο
είναι ολόσωμος χιτώνας και δηλώνει τον
χιτώνα των νεοφωτίστων Χριστιανών τον Ησ 61, 10
οποίον φορούσαν στο βάπτισμά τους. Το
επιτραχήλιο, το οποίο φέρεται από τον Ψλμ 132, 2
τράχηλο του ιερέα (γι' αυτό ονομάζεται
επιτραχήλιο), δηλώνει την ανάθεση της
ιερατικής αποστολής από τον Χριστό
στους ιερείς και την φράση ότι το φορτίο
που αναθέτει ο Χριστός είναι ελαφρύ. Το Μτ 11, 30

Β΄Τμ 4, 13 φαιλόνιο, το οποίο είναι ένδυμα δίχως
Μτ 27, 28 μανίκια, συμβολίζει τον άρραφο χιτώνα
Μρ 15, 17 του Χριστού όπου Του φόρεσαν κατά
Ιω 19, 2 τα άχραντα πάθη. Από τα ενδύματα
του επισκόπου ενδεικτικά αναφέρουμε
το ωμοφόριο, το οποίο ρίπτεται στους
δύο ώμους και συμβολίζει, άλλοτε το
απολωλός πρόβατο και άλλοτε τον
Λκ 15, 5 Σταυρό, τα οποία σήκωσε ο Χριστός
Ιω 10, 11-16 στους ώμους Του.
Ιω 19, 17

Ψλμ 25, 6 Ο λειτουργός νίπτει τα χέρια του
(Βλ. Ψλμ 41, για να δείξει την καθαρότητα η οποία
2-3. 62, 1) προϋποτίθεται για την τέλεση της
Ιω 13, 4-15 ιερουργίας και συμβολίζει την νίψη των
μαθητών από τον Χριστό.

Στην πρόθεση, η οποία συμβολίζει την βηθλεέμ, τελείται η προσκομιδή, δηλαδή η ετοιμασία των δώρων, του άρτου και του οίνου. Το Πρόσφορο το οποίο προσφέρεται για την Θεία Λειτουργία είναι άρτος στρογγυλός. Φέρει στο κέντρο ανάγλυφο το σχήμα του Σταυρού και στις γωνίες τα γράμματα ΙΣ (Ιησούς) ΧΡ (Χριστός) ΝΙΚΑ[3] (από αυτό το σημείο εξάγεται ο άρτος που θα μεταβληθεί στην Θεία Λειτουργία σε Σώμα του Χριστού). Αριστερά βρίσκεται η μερίδα της Θεοτόκου η οποία έχει τριγωνικό σχήμα και φέρει τα γράμματα Μ και Θ τα οποία σημαίνουν Μητέρα Θεού. Δεξιά υπάρχουν ανάγλυφα εννέα τριγωνικά σχήματα, όσα και τα

3 Αυτές οι λέξεις είχαν αναρτηθεί σε τρεις Σταυρούς από τον Μέγα Κωνσταντίνο.

τάγματα των αγγέλων και προορίζονται για την μνημόνευση των αγίων.

Το πρόσφορο διαφέρει από οποιοδήποτε άλλο ψωμί και συμβολίζει την Θεοτόκο. Γι' αυτό οφείλει να είναι καθαρό και προσεγμένο, παρασκευασμένο στις οικίες των πιστών. Η προετοιμασία του προσφόρου συμβολίζει την γέννηση της Θεοτόκου και η προσφορά του στο ναό, τα εισόδια της Θεοτόκου.

Μτ 5, 23-24

Ο λειτουργός υψώνει το πρόσφορο για να συμβολίσει ο ίδιος, τον άγγελο που μεταφέρει το μήνυμα στη Θεοτόκο κατά τον Ευαγγελισμό. Στη συνέχεια τοποθετεί το πρόσφορο επάνω στην πρόθεση, αποκόπτει σε σχήμα κύβου και εξάγει από το κεντρικό σημείο του προσφόρου το τεμάχιο, το οποίο φέρει το σχήμα του Σταυρού και τα γράμματα ΙΣ (Ιησούς) ΧΡ (Χριστός) ΝΙΚΑ και το τοποθετεί στο δισκάριο. Η εξαγωγή του τεμαχίου από το πρόσφορο, συμβολίζει την γέννηση του Χριστού από την Θεοτόκο. Τη στιγμή αυτή, το δισκάριο συμβολίζει την φάτνη και η τοποθέτηση του άρτου στο δισκάριο δηλώνει την εναπόθεση του νεογέννητου Χριστού από την Θεοτόκο. Το δισκάριο συμβολίζει συγχρόνως την φάτνη, τη νεκρική κλίνη της ταφής και τον ουρανό.

Λκ 1, 26-38
Μτ 2. 1-12
Λκ 2, 1-20
Λκ 2, 7

Το τεμάχιο του άρτου, ο λειτουργός χαράσσει σταυρωτά στο περιεχόμενο της ψίχας προφέροντας φράσεις από τις προφητείες του προφήτου Ησαΐα για την

σταύρωση, ότι ο Χριστός θα οδηγηθεί
Ησ 53, 7-8 στην σφαγή σαν άφωνο πρόβατο και
άκακος αμνός. Με αυτό δηλώνεται ότι
ο γεννηθείς Χριστός είναι Εκείνος του
Οποίου την έλευση και την σταύρωση
προφήτεψαν οι προφήτες. Η χάραξη του
άρτου θα μπορούσε να υπαινιχθεί και
Λκ 2, 21 την περιτομή.

Το μαχαίρι σε σχήμα λόγχης, το
οποίο χρησιμοποιείται για την αποκοπή
Ιω 19, 34 του άρτου συμβολίζει την λόγχη του
στρατιώτη με την οποία πλήγωσε την
πλευρά του εσταυρωμένου Χριστού. Με
την λόγχη αυτή, ο λειτουργός κεντά τον
άρτο για να δηλώσει την λόγχευση της
πλευράς του Χριστού και συμπληρώνει
στο ποτήριο οίνο και ύδωρ, τα οποία
Μτ 3, 13-17 δηλώνουν το αίμα και το νερό που
Μρ 1, 9-11 έρρευσε από την πλευρά του Κυρίου.
Λκ 3, 21-22 Επιπρόσθετα, το ύδωρ δηλώνει την
Ιω 1, 32-34 βάπτιση του Χριστού. Το άγιο ποτήριο
Μτ 26, 27 δηλώνει το ποτήριο εκείνο με το οποίο
Μρ 14, 23 πρόσφερε ο Χριστός το τίμιο Αίμα Του
Λκ 22, 17. 20 στον Μυστικό Δείπνο και την πλευρά του
Ιω 19, 34 Χριστού απ᾽ όπου ανέβλυσε το ζωηφόρο
αίμα και ύδωρ.

Επάνω στο δισκάριο, περιμετρικά του
αγίου άρτου τοποθετούνται οι μερίδες
Ψλμ 44, 10 (μικρά τεμάχια από το πρόσφορο) της
Λκ 16, 27-28 Θεοτόκου, των αγίων και των ανθρώπων,
Ιακ 5, 16 των ζώντων και των κεκοιμημένων, των
οποίων τα ονόματα έχουν προσφέρει
οι πιστοί για την μνημόνευση. Η σειρά
που μνημονεύονται οι άγιοι μετά την

Θεοτόκο είναι: Οι άγγελοι, ο Πρόδρομος, οι προφήτες, οι απόστολοι, οι ιεράρχες πατέρες, οι μάρτυρες, οι όσιοι, οι ανάργυροι, οι θεοπάτορες, οι συγγραφείς πατέρες της Θείας Λειτουργίας και οι άγιοι που εορτάζουν την συγκεκριμένη ημέρα που τελείται η Θεία Λειτουργία. Οι μερίδες αυτές συνήθως προέρχονται από διαφορετικά πρόσφορα, εάν υπάρχουν περισσότερα του ενός για την Θεία Λειτουργία.

Στη συνέχεια μνημονεύεται ο επίσκοπος της περιοχής και ονόματα ζώντων και κεκοιμημένων. Μπορούν να μνημονευθούν και ονόματα ανθρώπων που είναι κατηχούμενοι, όπως τα αβάπτιστα βρέφη που ετοιμάζονται να βαπτισθούν, όχι όμως ονόματα απίστων και αιρετικών.

Εβρ 13, 7
Εφ 3, 18. 6, 18
Ιακ 5, 16
Τιτ 3, 7

Ο Χριστός βρίσκεται στο μέσον του δισκαρίου, στα δεξιά η Μητέρα Του, αριστερα οι άγγελοι και οι άγιοι και στο κάτω μέρος, η σύναξη όλων των ευσεβών που πιστεύουν στον Χριστό. Αυτή η τελετουργική πρακτική δηλώνει ότι ο Χριστός βρίσκεται ανάμεσά μας και εμείς μαζί Του, σύμφωνα με την επαγγελία, ότι όπου επιτελούμε σύναξη στο όνομά Του, Εκείνος θα είναι μαζί μας.

Απ 21, 2-7

Μτ 18, 20

Στο δισκάριο της Θείας Λειτουργίας, ο Χριστός συνυπάρχει με όλα τα μέλη της Εκκλησίας Του, η οποία είναι το σώμα Του. Η ενότητα αυτή βιώνεται από τους πιστούς με την μετάληψη

Μτ 26, 26-28
Μρ 14, 22-24
Λκ 22, 17-20
Ιω 13, 2

της Θείας Κοινωνίας και τους καθιστά
Α΄Κρ 11, 23-26 μετόχους του Σώματος και Αίματος του
Χριστού. Αυτή η ενότητα εικονίζεται
στην Καινή Διαθήκη, ο Χριστός ως η
άμπελος και οι πιστοί τα κλήματα, ο
Χριστός ως οικοδόμημα και οι πιστοί
οι λίθοι της οικοδομής, ο Χριστός ως η
Ιω 15, 5 κεφαλή του σώματος και οι πιστοί τα
Α΄Πε 1, 5 μέλη. Το δισκάριο με τον Αμνό και τις
Α΄Κρ 12, 27 μερίδες, γίνεται η εικόνα της Εκκλησίας.

Ακολουθεί η κάλυψη του δισκαρίου και του ποτηρίου με τα καλύμματα. Επάνω στο δισκάριο τοποθετείται ο αστερίσκος, ένα στήριγμα σε σχήμα σταυρού. Το κάθε σκεύος, δισκάριο και ποτήριο, φέρουν το δικό τους κάλυμμα. Επάνω αυτών τοποθετείται επιπλέον ένα κάλυμμα κοινό και για τα δύο σκεύη, ο λεγόμενος αέρας. Επειδή στην προσκομιδή επιτελούνται συγχρόνως οι αναμνήσεις της γεννήσεως, της σταυρώσεως και της ταφής, στον συμβολισμό των καλυμμάτων επιδρούν
Μτ 2, 2. 9 οι αναμνήσεις αυτές. Ο αστερίσκος
Λκ 23,53.24,12 συμβολίζει το αστέρι της Βηθλεέμ
Ιω 19, 40 και την σφραγίδα του μνήματος. Τα
καλύμματα του δισκαρίου και του
Λκ 2, 7 ποτηρίου συμβολίζουν, τα σπάργανα
Μτ 27, 60 (ενδύματα) για την γέννηση και το
Μρ15,46.16,3-4 σάβανο με το σουδάριο για την ταφή. Ο
Ιω 20, 1.5-7 αέρας συμβολίζει τον ουρανό κάτω από
Μτ 27, 66 τον οποίο γεννήθηκε ο Χριστός και τον
λίθο του μνήματος.

Τα ιερά σκεύη μαζί με το θυμίαμα που προσφέρεται στο τέλος της προσκομιδής, συμβολίζουν τα δώρα των Μάγων. Τα Μτ 2, 11-12
μεταλλικά σκεύη συμβολίζουν τον χρυσό, το θυμίαμα συμβολίζει το λιβάνι και το άρωμα του λιβανιού την σμύρνα. Το θυμίαμα επιπλέον υπενθυμίζει εκείνο που προσέφερε ο πατέρας του Προδρόμου, ο Λκ 1, 9
Ζαχαρίας στο ναό του Κυρίου.

Επειδή με την προσκομιδή συντελέστηκε η γέννηση του Χριστού, γι' αυτό πριν την έναρξη της Θείας Λειτουργίας, ο λειτουργός προφέρει τον ύμνο τον οποίο ανέπεμψαν οι άγγελοι στη γέννηση του Χριστού, το *«Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ...»*. Ο ύμνος αυτός Λκ 2, 14
προφέρεται μυστικά από τους ιερείς που είναι ποιμένες, επειδή αυτόν τον ύμνο, την νύκτα της γεννήσεως τον άκουσαν Λκ 2, 8-18
οι ποιμένες. Συγχρόνως, την ώρα αυτή ψάλλεται ο ίδιος ύμνος, η δοξολογία, από τους ψάλτες οι οποίοι συμβολίζουν τους αγγέλους που υμνούν τον νεογέννητο Χριστό, για να δηλώσουν ότι, με την ολοκλήρωση της προσκομιδής από τον λειτουργό, γεννήθηκε ο Χριστός.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Η Θεία Λειτουργία είναι η
Πρξ 1, 3 έλευση του Χριστού στη γη
και της Βασιλείας του Τριαδικού Θεού,
γι’ αυτό ο λειτουργός τελεί υποδοχή
Λκ 1, 29 με την προσφώνηση *«Εὐλογημένη»*, με
τον χαιρετισμό της ευλογίας, με τον
χαιρετισμό του Αρχαγγέλου στην
Θεοτόκο στον Ευαγγελισμό *«εὐλογημένη*
Λκ 1, 42 *σὺ ἐν γυναιξίν»*, με την προσφώνηση της
Ιω 12, 13 Μτ 6, 33. 10, 7 Ελισάβετ *«εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας*
Λκ 9, 2 *σου»*, με την ευλογία του δίκαιου Συμεών
στην Υπαπαντή, με την επευφημία του
λαού στον Χριστό κατά την είσοδο στα
Ιεροσόλυμα *«εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος»*. Με
αυτήν την ευλογία υποδέχεται ο λειτουργός
Μτ 28, 19 την έλευση της Βασιλείας του Θεού και της
Μρ 1, 10-11 παρουσίας του Χριστού, με την εκφώνηση
Λκ 1, 35 *«Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ*
Ιω 20, 21-22 *Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος...»*.

Όταν λειτουργεί αρχιερεύς, κατά την
έναρξη της Θείας Λειτουργίας βρίσκεται
επάνω στον θρόνο και ετοιμάζεται
Ιω 1, 15 να κατεβεί στο μέσον του σολέα, για
Γαλ 4, 4 να εικονίσει τον Χριστό που βρίσκεται
στον ουρανό και ετοιμάζεται να έλθει
Μτ 3, 2 στην γη. Και επειδή ο Πρόδρομος
(Μρ 1, 15) όταν προετοίμασε την έλευση του
Λκ 3, 8 Χριστού, προέτρεπε τους ανθρώπους να
μετανοήσουν, διότι πλησιάζει η Βασιλεία
των Ουρανών, ο ιερεύς για να συμβολίσει
τον Πρόδρομο που κήρυξε την έλευση της
Βασιλείας του Θεού, εκφωνεί *«Εὐλογημένη*

ἡ Βασιλεία...». Και επειδή ο Πρόδρομος έθεσε ως προϋπόθεση για την υποδοχή της Βασιλείας του Θεού την μετάνοια, γι' αυτό και το μυστήριο της μετανοίας, η εξομολόγηση, προετοιμάζει τους πιστούς για την Θεία Λειτουργία.

Μτ 3, 2
Μρ 1, 4
Λκ 3, 3
Λκ 24, 47
Ιω 20, 22-23

Μετά την έναρξη της Θείας Λειτουργίας ακολουθούν δεήσεις και αιτήματα, σύμφωνα με την προτροπή του Χριστού: Ζητάτε και θα σας δοθεί, *«Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν»*, αναζητήστε και θα ανακαλύψετε, *«ζητεῖτε, καὶ εὑρήστε»*, χτυπήστε την θύρα και θα ανοίξει για εσάς, *«κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν»*.

Μτ 7, 7
Λκ 11, 9-10

Ο Χριστός εκπλήρωνε τα αιτήματα των ανθρώπων, θαυματουργούσε και θεράπευε. Είναι γνωστές οι περιπτώσεις κατά τις οποίες μετέβαινε στις οικίες εκείνων που είχαν ανάγκη και τους θεράπευε, ενώ άλλους θεράπευε από απόσταση, όπως στην περίπτωση του εκατοντάρχου που ζήτησε την θεραπεία του δούλου του χωρίς όμως την επίσκεψη του Χριστού στο σπίτι του, διότι εξέφρασε ότι δεν είναι άξιος να δεχθεί τον Χριστό. Και η περίπτωση της αιμορροούσης, η οποία δεν αιτήθηκε με λόγια την θεραπεία από τον Χριστό, αλλά μόνο άγγιξε το ιμάτιό Του και δεν στερήθηκε την ευεργεσία του Χριστού. Και οι αδελφές του Λαζάρου οι οποίες ζήτησαν από τον Χριστό, έστω και την ύστατη ώρα να κάνει το θαύμα Του, δεν τους το αρνήθηκε.

Μτ 8, 14. 9, 23
Μρ 1, 29. 2, 1. 5, 38
Λκ 4, 38. 8, 51
Μτ 8, 7-8
Λκ 7, 6-7
Μτ 9, 21
Μρ 5, 27-29
Λκ 8, 44-48
Ιω 11, 21-23

Επειδή οι πρώτες δεήσεις, μετά την
Μτ 10, 13 έναρξη της Θείας Λειτουργίας αναφερονται
Λκ 24, 36 στην ειρήνη, ονομάζονται ειρηνικά.
Ιω 20, 19-20, 26 Η αναφορά στην ειρήνη, στην αρχή
Ιω 14,27. 16,33 της Θείας Λειτουργίας, υπενθυμίζει τον
Φλπ 4, 7 Κολ 1, 24 χαιρετισμό του Χριστού στους μαθητές
Ιω 2, 16-21 Του, στην πρώτη τους σύναξη μετά την
Εβρ 13, 10 Ανάσταση, το *«εἰρήνη ὑμῖν»*. Στις πρώτες
Ιακ 5, 16 Εβρ 13, 7 αυτές δεήσεις της Θείας Λειτουργίας
Ρωμ 15, 9 αιτούμαστε την επικράτηση της ειρήνης
Μτ 21, 12-13 του Θεού στον κόσμο, την στερέωση και
την ενότητα των Εκκλησιών, ευχόμαστε
για τον ιερό ναό όπου τελείται η Θεία
Λειτουργία και για τους συμμετέχοντες
πιστούς, για τον επίσκοπο της τοπικής
Εκκλησίας και για όλον τον κλήρο και
τον λαό, για το έθνος και τον στρατό,
για την πόλη, την περιοχή και κάθε
πόλη και χώρα και για τους πιστούς που
Πρξ 8, 28-38 κατοικούν εκεί, για εύκρατους καιρούς
Ρωμ 5, 6 και καρποφορία της γης, για εκείνους
Μτ 25, 35-40 που ταξιδεύουν με κάθε μέσο, για τους
Ρωμ 5, 2 Ιω 1,17 Ρωμ 1,7 ασθενείς, τους κουρασμένους, τους
Εφ1,1 Α΄Κρ1,3 κρατούμενους και για την σωτηρία τους,
Ψλμ 50, 1 για την απαλλαγή από κάθε θλίψη,
Μτ 9,27. 15,22 οργή, κίνδυνο και ανάγκη, για να μας
Μρ 10, 46 Λκ 18, 38 αναλάβει ο Χριστός, να μας ελεήσει και
Πρξ 2, 47 να μας διαφυλάξει με την Χάρη Του.

Ακολουθεί η ψαλμώδηση των
αντιφώνων, τα οποία αποτελούνται
από στίχους των ψαλμών και σύντομους
ύμνους. Επειδή τα αντίφωνα δηλώνουν
Λκ 24, 25-27. την εποχή των προφητών και η είσοδος
44-46 του Ευαγγελίου σημαίνει την έλευση

του Χριστού, γι' αυτό προτάσσονται της εισόδευσης του Ευαγγελίου, για να δηλωθεί ότι οι προφήτες προανήγγειλαν την έλευση του Χριστού. Επειδή οι προφητείες αναφέρουν ότι ο Χριστός θα Μτ 1, 22-23
γεννηθεί από την Θεοτόκο, γι' αυτό στο Ιω 5, 46
πρώτο αντίφωνο ζητούμε τις πρεσβείες Της, *«Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς»* και στο δεύτερο αντίφωνο προσευχόμαστε στον Χριστό για την σωτηρία μας, *«Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ψάλλοντάς σοι· Ἀλληλούϊα»*.[4]

Όταν λειτουργεί αρχιερεύς, λίγο πριν Α΄Τμ 3, 1-7
την είσοδο του Ευαγγελίου κατεβαίνει από τον δεσποτικό θρόνο και στέκεται στο κέντρο του σολέα για την είσοδο. Αυτή η κάθοδος συμβολίζει την κατάβαση του Χριστού από τον ουρανό στην γη. Παράλληλα η έλευση του Ευαγγελίου δηλώνει την κατάβαση του Χριστού από τους ουρανούς έως τον Άδη και η ύψωση
του Ευαγγελίου δηλώνει την Ανάσταση. Εφ 4, 10
Η είσοδος αυτή ονομάζεται μικρή είσοδος

4 Σε μια άλλη διάταξη των αντιφώνων, με το πρώτο αντίφωνο ζητάμε τις πρεσβείες της Θεοτόκου, με το δεύτερο τις πρεσβείες των αγίων, *«Πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου σῶσον ἡμᾶς, Κύριε»* (Λτ 20, 7. 26 Α΄Πε 1, 15-16) και στο τρίτο προσευχόμαστε στον Χριστό να μας σώσει. Υπάρχει και μια άλλη διάταξη, τα λεγόμενα τυπικά, όπου εκεί ως πρώτο και δεύτερο, λέγονται ολόκληροι ψαλμοί (Ψλμ 102. 145), ενώ ως τρίτο, ψάλλονται οι μακαρισμοί, οι οποίοι είναι τα ίδια τα λόγια του Χριστού από την επί του όρους ομιλία (Μτ 5, 3-12 Λκ 6, 20-23), είναι το πρώτο εκτενές κήρυγμα του Χριστού και ψάλλονται στην συγκεκριμένη θέση επειδή αναμένεται η είσοδος του Ευαγγελίου, η οποία δηλώνει την έλευση του Χριστού στον κόσμο και το άκουσμα της διδασκαλίας Του (Ιω 1,10. 3,19. 11,27. 17,18 Α΄Τμ 1, 15).

για να ξεχωρίζει από την μεγάλη είσοδο των δώρων στο δισκοπότηρο.

Επιπλέον, η περιφορά του Ευαγγελίου
σημαίνει την μετάβαση του Χριστού
Μρ 1, 38 από τη Ναζαρέτ και τα Ιεροσόλυμα
σε άλλους τόπους και χωριά μαζί με
τους αποστόλους για να κηρύξει και
την συναναστροφή του Χριστού
με τους ανθρώπους, που τους ομιλεί,
Ψλμ 131, 17 θαυματουργεί και θεραπεύει[5]. Επειδή
Μλ 3,1 Ησ 40, 3 η μικρή είσοδος είναι παράλληλα και
Μτ 3, 1 ανάμνηση της βαπτίσεως από τον
Μρ 1, 2 Πρόδρομο, γι' αυτό έμπροσθεν του
Λκ 1, 76. 3, 4 Ευαγγελίου προπορεύεται λαμπάδα
Ιω 1, 6-8. 15. 23 Μτ 3, 13-17 η οποία συμβολίζει τον Ιωάννη τον
Μρ 1, 9-11 Πρόδρομο και Βαπτιστή, ο οποίος ως
Λκ 3, 21-22 άγγελος και λύχνος προπορεύθηκε του
Ιω 1, 32-34 Χριστού για να ετοιμάσει την οδό για
την έλευση του Χριστού στον κόσμο.

Ο λειτουργός αφού φέρει το Ευαγγέλιο
στο μέσον του σολέα, το υψώνει και
Μρ 16, 19 Λκ 24, 51 εκφωνεί *«Σοφία· ὀρθοί»* για να επισημάνει
Πρξ 1, 2. 9-10 ότι το Ευαγγέλιο είναι η αληθινή σοφία
Εφ 4, 10 του Θεού, είναι ο Χριστός. Η ύψωση
του Ευαγγελίου δηλώνει την Ανάσταση
και την Ανάληψη του Χριστού στους

---

5 Τα ευαγγελικά κείμενα είναι κατάμεστα από θαυματουργικές διηγήσεις. Ενδεικτικά παραθέτουμε μερικά χωρία: Θεραπείες τυφλών: Μτ 9, 27-31. 20, 29-34, Μρ 8, 22-26 10, 46-52 Λκ 18, 35-43 Ιω 9, 1-34. Θεραπείες παραλύτων: Μτ 8, 5-13. 9, 1-8 Μρ 2, 1-12 Λκ 5, 17-26. 7, 1-10 Ιω, 43-54. 5, 1-18. Θεραπείες λεπρών: Μτ 8, 1-4 Μρ 1, 40-45 Λκ 5, 12-16. 17, 11-19. Θεραπείες δαιμονιζομένων: Μτ 8, 28-34. 9, 32-34. 12, 22-30. 15, 21-28. 17, 14-21 Μρ 1, 21-28. 3, 20-27. 5, 1-20. 7, 24-30. 9, 14-29 Λκ 4, 31-37. 8, 26-39. 9, 37-43. 11, 14-23. 13, 10-17. Αναστάσεις νεκρών: Μτ 9, 18-26 Μρ 5, 21-43 Λκ 7, 11-17. 8, 40-56 Ιω 4, 43-54. 11, 1-44 κ.α.

ουρανούς και οι πιστοί υποκλινόμαστε ενώπιον του Χριστού και τον προσκυνάμε σύμφωνα με την προτροπή του ύμνου
της εισόδου: *«Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ* Ψλμ 131, 7
προσπέσωμεν Χριστῷ»[6].

Αμέσως μετά ψάλλονται διάφορα τροπάρια τα οποία αναφέρονται είτε στην Ανάσταση, είτε σε άλλες εορτές, είτε στους αγίους, ανάλογα με την εορτή, την ημέρα και τον ιερό ναό, για να δηλωθεί ότι ο Χριστός δεν βρίσκεται
μόνος Του, αλλά με τους αποστόλους και Μτ 28, 20
τους αγίους.

Στην είσοδο του Ευαγγελίου, μαζί Μτ 28, 19
με τον Χριστό, προσκυνήσαμε και τα Λκ 1, 35 Ιω 20, 21-23
άλλα δύο Πρόσωπα της Αγίας Τριάδος, τον Πατέρα και το Άγιον Πνεύμα, αφού
η είσοδος αυτή υπενθυμίζει την βάπτιση Μτ 3, 16-17
του Χριστού, στην οποία φανερώθηκε Μρ 1, 10-11
ο Τριαδικός Θεός. Με τον τρισάγιο ύμνο Λκ 3, 22
που ακολουθεί, το *«Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος* Ιω 1, 32-33
ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος· ἐλέησον ἡμᾶς»[7], επισφραγίζουμε την προσκύνηση αυτήν και είναι συνέχεια της προσκύνησης η οποία προηγήθηκε στην είσοδο του Ευαγγελίου.

---

6 Στις δεσποτικές εορτές ψάλλονται εισοδικοί ύμνοι οι οποίοι αρμόζουν με το γεγονός της εορτής.

7 Αντί του τρισαγίου ύμνου, σε κάποιες δεσποτικές εορτές ψάλλεται το *«Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθαι. Ἀλληλούϊα»* και στις εορτές του Τιμίου Σταυρού το *«Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα, καὶ τὴν ἁγίαν σου ἀνάστασιν δοξάζομεν»*.

Ο τρισάγιος ύμνος είναι σύνθεση
από τον ύμνο των Σεραφείμ *«Ἅγιος,
Ἅγιος, Ἅγιος»*, τον οποίον άκουσε σε
Ησ 6, 3 όραμα ο προφήτης Ησαΐας και από την
προσευχή του προφήτου Δαβίδ στον 41ο
ψαλμό, όπου υμνεί τον Θεό, τον Ισχυρό,
τον Ζώντα. Από αυτόν τον ψαλμό
Ψλμ 41, 3 προέρχονται το *«Θεός»*, το *«Ἰσχυρός»* και
το *«Ἀθάνατος»*. Οι πιστοί υμνούμε τον
Τριαδικό Θεό με τον τρισάγιο ύμνο των
αγγέλων, για να δηλώσουμε ότι μαζί με
τους αγγέλους συνυπάρχουμε στη μία
Λκ 15, 10 Εκκλησία και αναπέμπουμε σε συμφωνία
την ίδια υμνωδία.

Όταν λειτουργεί αρχιερεύς, την ώρα
της ψαλμώδησης του τρισαγίου ύμνου,
ανέρχεται στον θρόνο που βρίσκεται
Μρ 16, 19 πίσω από την αγία τράπεζα, στο
Λκ 24, 51 Εφ 4, 10 σύνθρονο, για να δηλώσει την ύψωση
του Χριστού στους ουρανούς με την
Λκ 22, 30 Ανάληψη και την καθέδρα στα δεξιά του
Ψλμ 109, 1 Θεού Πατρός. Αποδύεται το ωμοφόριό
Μτ 22, 44 του, το οποίο συμβολίζει την ανθρώπινη
Εβρ 8, 1 φύση του Χριστού και το αποθέτει, για
να δηλώσει ότι με την άνοδό Του, ο
Χριστός παρουσιάζει την ανθρωπότητα
Μτ 24, 36-44. στον Θεό Πατέρα. Επιπλέον, ο αρχιερεύς
25, 31-46 ιστάμενος στον θρόνο εικονίζει τον Κύριο
Μρ 13, 26 ένθρονο κατά την Δευτέρα Παρουσία.

Ακολουθούν τα αναγνώσματα,
το αποστολικό και το ευαγγελικό.
Μτ 28, 19 Προηγείται το αποστολικό ανάγνωσμα,
Μρ 16, 15 διότι πρώτα κήρυξαν οι απόστολοι
Λκ 10, 1. 24, 47 το Ευαγγέλιο στον κόσμο και

έτσι κατανόησαν οι άνθρωποι την διδασκαλία του Ευαγγελίου. Την ώρα του αποστολικού αναγνώσματος ή αμέσως μετά, ο λειτουργός θυμιάζει τον λαό για να δείξει ότι τα λόγια που ακούγονται είναι ευωδία Θεού. Το παράγγελμα *«Πρόσχωμεν»* πριν το αποστολικό και ευαγγελικό ανάγνωσμα, προτρέπει τους πιστούς να είναι προσεκτικοί στην διάρκεια της ανάγνωσης των περικοπών.

Ιω 20, 21
Πρξ 1, 8

Β΄Κορ 2, 15

Μεταξύ των αναγνωσμάτων, του αποστολικού και του ευαγγελικού, ψάλλεται το *«Ἀλληλούϊα»* το οποίο σημαίνει υμνείτε, δοξάζετε, επαινείτε, προσκυνείτε τον Κύριον. Η κάθε συλλαβή προέρχεται από μια λέξη της εβραϊκής γλώσσας. Το «Αλ-» σημαίνει την φανέρωση, το «-ηλ-» σημαίνει ο Θεός και το «-ουια» σημαίνει τον αίνο, την δοξολογία. Επιπλέον το «Αλ-» εκλαμβάνεται για τον Πατέρα, το «-ηλ-» για τον Υιό και Λόγο και το «-ουια» για το Άγιον Πνεύμα.

Συναντάται στους Ψαλμούς

Απ 19, 1-6

Πριν το ευαγγελικό ανάγνωσμα, ο λειτουργός παρέχει την ειρήνη του Χριστού στον κόσμο. Το *«Εἰρήνη πᾶσι»* από τον λειτουργό, είναι η φράση με την οποία ο Σωτήρας Χριστός, πριν από το πάθος και μετά την ανάσταση, δώρισε στους μαθητές Του την δική Του ειρήνη. Οι λειτουργοί χρησιμοποιούν αυτήν την φράση για να παράσχουν την ευλογία του Θεού στους πιστούς.

Λκ 24, 36
Ιω 20, 19-20, 26

Η ανάγνωση του ευαγγελίου
Μτ 28, 2-7 σημαίνει τον Χριστό που διδάσκει[8]. Όταν
Μρ 15, 5-7 απαγγέλλει ο διάκονος το Ευαγγέλιο
Λκ 24, 4-7 από τον άμβωνα, δηλώνει τον Άγγελο
Ιω 20, 12-13 που κάθισε στον λίθο του μνήματος
για να αναγγείλει την Ανάσταση. Όταν
απαγγέλλει ο ιερέας, δηλώνει τον Χριστό
που διδάσκει τους ανθρώπους. Επειδή
ο Χριστός όταν δίδασκε το Ευαγγέλιο,
συνάμα και θαυματουργούσε, γι' αυτό
η ανάγνωση του Ευαγγελίου δηλώνει
συνάμα και την διδασκαλία του Κυρίου
και τα θαύματα, αφού στις ευαγγελικές
περικοπές παρουσιάζονται και τα δύο.

Ψλμ 18, 5 Μετά το ευαγγελικό ανάγνωσμα
Μτ 28, 19-20 ακολουθούν δεήσεις για εκείνους που
Μρ 16, 15 προετοιμάζονται να βαπτισθούν, οι
Ιω 3, 5. 16, 13 δεήσεις «υπέρ των κατηχουμένων»
Πρξ 2, 32. 36. 6, 2 (συνήθως λέγονται μυστικώς, δηλαδή
ψιθυριστά δίχως να ακούγονται από
Ρωμ 10, 14-18 το εκκλησίασμα). Αυτές οι δεήσεις
Α΄Πε 3, 15 υπενθυμίζουν το αδιάκοπο κήρυγμα
του Ευαγγελίου σε όλες τις γενεές των
ανθρώπων. Οι δεήσεις των κατηχουμένων
τίθενται μετά τα αναγνώσματα επειδή
Α΄Κρ 11, 27-30 προηγείται το κήρυγμα που οδηγεί τους
ανθρώπους στην πίστη και το βάπτισμα.

8 Τα ευαγγελικά κείμενα είναι κατάμεστα από λόγους και διδασκαλίες του Χριστού. Ενδεικτικά παραθέτουμε μερικά χωρία: Επί του όρους ομιλία: Μτ 5, 1–7, 29 Μακαρισμοί: Μτ 5, 3-11 Λκ 6, 20-23 Παραβολές: Μτ 13, 1-35. 18, 12-35. 21, 33-46 Μρ 4, 1-20. 30-32. 12, 1-12 Λκ 13, 18-21. 15, 1-7. 20, 9-10 Λοιπή διδασκαλία: Ιω 6, 22-59. 8, 12-47. 14, 1-31. 16, 5-15 κ.α.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Αφού ολοκληρωθούν οι δεήσεις υπέρ των κατηχουμένων και των πιστών, ψάλλεται ο χερουβικός ύμνος[9] κατά την διάρκεια του οποίου επαναλαμβάνεται η ανάμνηση της σταυρώσεως, αφού τα δώρα στην πρόθεση, η οποία συμβολίζει τον Γολγοθά, δηλώνουν τον Χριστό επάνω στον Σταυρό. Μετά την ανάγνωση του ευαγγελικού αναγνώσματος, ο λειτουργός τοποθετεί το Ευαγγέλιο στην επάνω πλευρά της αγίας τραπέζης και ξεδιπλώνει το αντιμήνσιο, το οποίο φέρει αγιογραφημένη την ταφή του Χριστού.

Μτ 27, 32-56
Μρ 15, 20-39
Λκ 23, 33-48
Ιω 19, 17-34

Στο σημείο αυτό, η αγία τράπεζα συμβολίζει τον κήπο στον οποίο βρισκόταν ο τάφος του Χριστού, και το αντιμήνσιο δηλώνει τον τάφο. Επιπλέον δηλώνει και την σινδόνα με την οποία ενετύλιξαν οι ενταφιαστές το Σώμα του Χριστού όταν το κατέβασαν από τον Σταυρό. Ο λειτουργός θυμιάζει το ιερό βήμα και το ναό. Η θυμίαση αυτή δηλώνει τα αρώματα που ετοίμασαν ο Ιωσήφ και ο Νικόδημος για τον ενταφιασμό.

Μτ 27, 59-60
Μρ 15, 46
Λκ 23, 53
Ιω 19, 39-41

Για την ετοιμασία της εισόδου των δώρων, της μεγάλης εισόδου, ο λειτουργός

9 Αντί του γνωστού χερουβικού ύμνου *«Οἱ τὰ Χερουβὶμ μυστικῶς εἰκονίζοντες...»*, την Μεγάλη Πέμπτη ψάλλεται το τροπάριο το σχετικό με τον Μυστικό Δείπνο, το *«Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ...»* και το Μέγα Σάββατο ψάλλεται το *«Σιγησάτο πᾶσα σὰρξ βροτεία...»*. Έχει υποστηριχθεί ότι ο ύμνος αυτός είναι ο αρχαιότερος.

Μτ 27, 32 μεταβαίνει στην πρόθεση και φοράει τον
Μρ 15, 21 αέρα επάνω στους ώμους του για να
Λκ 23, 26
Ιω 19, 17 δηλώσει τον Σταυρό που έφερε ο Χριστός
στους ώμους Του ανεβαίνοντας τον
Γολγοθά ή τον Σίμωνα τον Κυρηναίο ο
οποίος σήκωσε τον Σταυρό του Χριστού.
Λαμβάνει με το δεξί χέρι το ποτήριο και
με το αριστερό το δισκάριο και εκκινεί
για την μεγάλη είσοδο. Αυτή η είσοδος
δηλώνει την είσοδο του Χριστού στα
Μτ 21, 7-11 Ιεροσόλυμα, την ανάβαση του Χριστού
Μρ 11, 7-11 στον Γολγοθά, την αποκαθήλωση και
Λκ 19, 35-38
Ιω 12, 12-15 τον ενταφιασμό στο μνημείο. Η μεγάλη
Μτ 27, 59-60 είσοδος θα μπορούσε να θεωρηθεί και
Μρ 15, 46 υπαινιγμός της Υπαπαντής του Χριστού
Λκ 23, 53
Ιω 19, 40-41 όπου εισέρχεται στο ναό ως βρέφος για
Λκ 2, 22-39 να σαραντίσει.

Επειδή η μεγάλη είσοδος δηλώνει την μεταφορά του σώματος του Χριστού στον τάφο από τον Ιωσήφ και το Νικόδημο, γι’ αυτό τελείται από τον ιερέα και τον διάκονο οι οποίοι σημαίνουν τους ενταφιαστές, ενώ όταν λειτουργεί αρχιερεύς, δεν εισοδεύει με τα άγια, αλλά τα κομίζει στον ιερέα και στον διάκονο να τα εισοδεύσουν, αφού εκείνος είναι εις τύπον Χριστού. Κατά την διέλευση της μεγάλης εισόδου, ο λειτουργός δέεται στον Θεό να θυμηθεί όλους τους πιστούς, με την επίκληση *«Πάντων ἡμῶν μνησθείη Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ Βασιλείᾳ αὐτοῦ»*. Η επίκληση αυτή είναι τα λόγια του ληστού στο Γολγοθά, όταν παρακάλεσε τον Χριστό να τον θυμηθεί

στην Βασιλεία Του, λέγοντας *«Μνήσθητί* Λκ 23, 42
μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου».

Αφού ολοκληρωθεί η μεγάλη είσοδος,
ο ιερεύς τοποθετεί το δισκάριο και το
ποτήριο επάνω στην αγία τράπεζα, στο
αντιμήνσιο, αφαιρεί τα καλύμματά τους
και τα διπλώνει. Ο αστερίσκος μένει Μτ 27, 66
επάνω στο δισκάριο για να δηλώσει την Μτ 27, 60
σφραγίδα με την οποία σφραγίσθηκε το Μρ 15, 46
μνήμα από την κουστωδία και σκεπάζει το Λκ 24, 2
δισκοπότηρο με τον αέρα που δηλώνει τον Ιω 20, 1
λίθο με τον οποίο έκλεισαν οι ενταφιαστές
τον τάφο, αλλά και την σινδόνα με την
οποία ενετύλιξαν το σώμα του Χριστού. Το Μτ 27, 59
θυμίαμα μετά την απόθεση των δώρων, Μρ 15,46. 16,1
δηλώνει τα αρώματα των μυροφόρων τα Λκ 23,53.56.
οποία έφεραν μετά την ασφάλιση του 24, 1
τάφου. Τα καλύμματα του ποτηρίου και Ιω 19, 39-40. 20,
του δισκαρίου μένουν διπλωμένα επάνω 5-7
στο αντιμήνσιο για να δηλώσουν τα
σουδάρια με τα οποία ενταφίασαν το
σώμα του Χριστού.

Μετά από τις δεήσεις, παραγγέλλεται
στους πιστούς να έχουν αγάπη και
ομόνοια μεταξύ τους, *«Ἀγαπήσωμεν*
ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν», Ιω 13, 34-35. 15,
σύμφωνα με την εντολή του Χριστού 9-17
να είναι αγαπημένοι και η αγάπη αυτή Μτ 22, 39
θα είναι το σημάδι αναγνώρισης ότι Μρ 12, 28-34
είναι μαθητές Του. Παλαιότερα, την ώρα Λκ 5, 23-24.
αυτή ετελείτο ο ασπασμός της αγάπης, 6, 27. 10, 27
πρακτική η οποία έχει πλέον εκλείψει
και τελείται μόνο από τους ιερείς που
συλλειτουργούν. Ο ασπασμός αυτός

ονομάζεται από κάποιους ερμηνευτές και ως φίλημα της ειρήνης.

Ακολουθεί το παράγγελμα *«Τὰς θύρας, τὰς θύρας»*, το οποίο είναι κατάλοιπο παλαιότερης πρακτικής, σύμφωνα με την οποία, επειδή στο δεύτερο μέρος της Θείας Λειτουργίας δεν επιτρεπόταν η είσοδος μη βαπτισμένων, οι διάκονοι έδιναν εντολή για την ασφάλιση των θυρών του ναού. Κάποιοι ερμηνευτές εξηγούν ότι το *«Τὰς θύρας, τὰς θύρας»*, εννοεί τις αισθήσεις, την ακοή, την όραση, τη γεύση, την όσφρηση, την αφή, οι οποίες οφείλουν να είναι σε εγρήγορση για να αφουγκραστούν την αληθινή σοφία που πηγάζει από το σύμβολο της Πίστεως, το οποίο λέγεται αμέσως μετά, σύμφωνα με το παράγγελμα *«Ἐν σοφίᾳ, πρόσχωμεν»*. Επιπλέον, το *«Τὰς θύρας, τὰς θύρας»* εννοεί την θύρα της ψυχής που οφείλει να είναι σε ετοιμότητα να ανοίξει
Απ 3, 20 όταν έρθει ο Χριστός και κρούσει. Μπορεί και να δηλώνει τις κλειστές θύρες τις οποίες διήλθε ο αναστάς Χριστός για
Ιω 20, 19. 26 την συνάντηση με τους μαθητές Του.

Το σύμβολο της Πίστεως, το «Πιστεύω...»[10], απαγγέλλεται στην Θεία

10 Η πρακτική να λέγεται το σύμβολο της Πίστεως στην Θεία Λειτουργία σχετίζεται και με την τελετουργική συνήθεια των κατηχουμένων οι οποίοι προετοιμάζονταν να βαπτισθούν, των *«προς το φώτισμα ευτρεπιζομένων»* ή *«φωτιζομένων»*, να διδάσκονται το σύμβολο της Πίστεως και να το απαγγέλουν στον επίσκοπο ημέρα Παρασκευή ή την Μεγάλη Παρασκευή εκείνοι οι οποίοι επρόκειτο να βαπτισθούν το προσεχές Πάσχα, διότι αυτήν την ημέρα ετελείτο η κατήχηση από τον επίσκοπο.

Λειτουργία ως κοινή ομολογία για πίστη
στον Τριαδικό Θεό, στον Πατέρα, στον Μτ 10, 32 Λκ 12, 8
Υιό και στο Άγιον Πνεύμα και σε ότι Ιω 3, 36
διδάσκει η Εκκλησία με βάση την Αγία
Γραφή, τις αποφάσεις των Οικουμενικών
Συνόδων και τους πατέρες της Εκκλησίας.
Συγχρόνως υπενθυμίζει την ομολογία
των αποστόλων Πέτρου και Θωμά, *«σὺ εἶ
ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος»* και *«ὁ* Μτ 16, 16
Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου». Ιω 20, 29

Όταν απαγγέλλεται το σύμβολο Μτ 28, 19
της Πίστεως, ο ιερεύς λαμβάνει τον αέρα Μρ 1, 10-11
και τον σείει επάνω από το δισκοπότηρο, Λκ 1, 35
πράξη η οποία δηλώνει τον σεισμό την Ιω 20, 21-22
ώρα της Σταυρώσεως και τον σεισμό
για την Ανάσταση, γι' αυτό, το σείσιμο Μτ 27, 51. 28, 2
ολοκληρώνεται με την φράση *«Καὶ
ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς».*
Όταν λειτουργεί αρχιερεύς, δεν σείει
εκείνος τον αέρα, αλλά σκύβει κάτω από
τον σειόμενο αέρα τον οποίον κρατούν οι
ιερείς, για να δείξει ότι έχει συνταφεί με
τον Χριστό, για να αναστηθεί μαζί Του.

Το *«Στῶμεν καλῶς· στῶμεν μετὰ φόβου»*, δηλώνει τον τρόπο με τον οποίο οφείλουν οι πιστοί να στέκονται στην Θεία Λειτουργία, όρθιοι και με πίστη. Επιπλέον αναφέρεται και στο νου, ο οποίος σύρεται από λογισμούς και τον οποίο νου οφείλουμε να τον ορθώσουμε με προσοχή και ευλάβεια ενώπιον του Θεού. Επειδή νωρίτερα οι πιστοί ομολογούν πίστη στον τριαδικό Θεό, γι' αυτό λαμβάνουν την ευλογία του Θεού με την φράση του

λειτουργού *«Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν»* και προτρέπονται για ύψωση της καρδιάς και ευχαριστία στον Κύριο.

Μτ 28, 2-7 Την ώρα που ο λειτουργός εκφωνεί
Μρ 16, 5-7 την φράση *«Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον»*, λαμβάνει
Λκ 24, 4-7 τον αστερίσκο από το δισκάριο και
Ιω 20, 12-13 τον τοποθετεί μαζί με τα διπλωμένα
καλύμματα, για να δείξει ότι με την
Ανάσταση αφαιρείται η σφραγίδα του
μνήματος. Η εκφώνηση αυτή περιέχει
φράσεις οι οποίες αποδίδονται στις
Ιζ 1, 10 μορφές που συμβολίζουν τους τέσσερεις
Απ 4, 7 ευαγγελιστές. Το *«ᾄδοντα»* αποδίδεται
στον αετό και συμβολίζει τον Ιωάννη, το
«βοῶντα» στον μόσχο και συμβολίζει τον
Λουκά, το *«κεκραγότα»* στο λιοντάρι και
συμβολίζει τον Μάρκο και το *«λέγοντα»*
στον άνθρωπο και συμβολίζει τον
Ματθαίο. Ο αστερίσκος που συμβολίζει
την σφραγίδα του τάφου, αφαιρείται
Ησ 6, 3 από το δισκάριο με την ψαλμώδηση
Μτ 28, 2-7 του αγγελικού ύμνου *«Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος*
Μρ 15, 5-7 *Κύριος Σαβαώθ»*[11], για να δηλωθεί ότι οι
Λκ 24, 4-7
Ιω 20, 12-13 άγγελοι κήρυξαν την Ανάσταση.

---

11 Ο ύμνος *«Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ»* ονομάζεται επινίκιος ύμνος για να διακρίνεται από τους άλλους αγγελικούς ύμνους. Οι ερμηνευτές εξηγούν ότι υπάρχουν τέσσερεις ύμνοι των αγγέλων τους οποίους χρησιμοποιεί η Εκκλησία στην Θεία Λειτουργία. Είναι ο αγγελικός ύμνος, ο τρισάγιος, ο χερουβικός και ο επινίκιος. Αν και ο κάθε ένας ύμνος θα μπορούσε να ονομαστεί και με τις τέσσερεις αυτές ονομασίες, έλαβε όμως μια συγκεκριμένη ονομασία για να μπορεί να διακριθεί και να προσδιορισθεί έκαστος. Τον αγγελικό ύμνο τον συνδύασε η Εκκλησία με εκείνον που έψαλλαν οι άνθρωποι στην είσοδο του Χριστού στα Ιεροσόλυμα κρατώντας τα βαΐα, αφού η σύνθεση αυτή δηλώνει ότι ο Χριστός κατέστησε την Εκκλησία ίδια για τους αγγέλους και τους ανθρώπους.

Στη συνέχεια ο λειτουργός εκφωνεί τα λόγια του Χριστού στον Μυστικό Δείπνο, *«Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μού ἐστι τὸ Σῶμα»* και *«Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ Αἷμά μου»* και επιτελείται ανάμνηση του Μυστικού Δείπνου. Ο λειτουργός με σταυρωτά τα χέρια λαμβάνει το ποτήριο και το δισκάριο, τα υψώνει και εκφωνεί *«Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν, κατὰ πάντα καί διὰ πάντα»*, για να δηλώσει ότι τα προσφερόμενα δεν είναι δικά μας, αλλά αγαθά τα οποία χορηγεί ο Θεός και από αυτά προσφέρουμε στη Θεία Λειτουργία.

Μτ 26, 26-28
Μρ 14, 22-24
Λκ 22, 17-20
Ιω 13, 2
Α΄Κρ 11, 23-26

Η Θεία Λειτουργία είναι ανάμνηση του Μυστικού Δείπνου, αλλά και όλων των γεγονότων τα οποία πραγματοποιήθηκαν για την σωτηρία του ανθρώπου, της σταυρώσεως, της ταφής, της τριήμερης αναστάσεως, της αναβάσεως του Χριστού στον ουρανό, της καθέδρας στα δεξιά του Θεού Πατρός, ακόμη και της Δευτέρας Παρουσίας, όπως δηλώνει μια ευχή πριν τον καθαγιασμό.[12]

Λκ 22, 19

Η ώρα του καθαγιασμού των δώρων είναι η κορύφωση του μυστηρίου, η ανάμνηση των γεγονότων, μαζί με τα οποία υπονοείται και το γεγονός της μεταμορφώσεως του Σωτήρος Χριστού,

Μτ 17, 1-13
Μρ 9, 2-13
Λκ 9, 28-36
Ιω 1, 14. 17, 24
Β΄Πε 1, 16-19

12 *«Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένων, τοῦ σταυροῦ, τοῦ τάφου, τῆς τριημέρου ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου πάλιν παρουσίας».*

όπου οι μαθητές είδαν την θεϊκή Του Δόξα. Ο λειτουργός παρακαλεί τον Θεό Πατέρα να ποιήσει και να μεταβάλει τον άρτο και τον οίνο σε Σώμα και Αίμα Χριστού με την Χάρη του Αγίου Πνεύματος. Ο ύμνος που ψάλλεται την ώρα του καθαγιασμού, το *«Σὲ ὑμνοῦμεν...»* αναφέρεται στον Τριαδικό Θεό. Το *«Σὲ ὑμνοῦμεν»* αναφέρεται στον Θεό Πατέρα, το *«σὲ εὐλογοῦμεν»* στον Υιό και Λόγο και το *«σοὶ εὐχαριστοῦμεν»* στο Άγιον Πνεύμα.

Λκ 1, 48
Μτ 1, 18-23.
2, 11-14. 20-21.
13, 55
Μρ 3, 31-32
Λκ 1, 26-56.
2, 4-20. 33-35.
8, 19-20. 11, 27
Ιω 2, 3-5.
19, 25-27
Πρξ 1, 14

Η Θεοτόκος βρίσκεται πρώτη και πάνω από όλους τους αγίους, μνημονεύεται πρώτη και η μνημόνευση αυτή γίνεται σε άκουσμα όλων των πιστών, *«Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας»*. Αμέσως μετά ψάλλεται ο ύμνος στην Θεοτόκο, το *«Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς»*, επειδή η Παναγιά μας πρώτη συνάντησε τον αναστημένο Χριστό. Ένα αναστάσιμο τροπάριο αναφέρει ότι ο αναστημένος Χριστός, όταν με την ανάστασή Του δώρισε στον κόσμο την ζωή, συνάντησε την Θεοτόκο, *«ὑπήντησας τῇ Παρθένῳ, δωρούμενος τὴν ζωήν»*. Μαζί με την Θεοτόκο μνημονεύονται και οι υπόλοιποι άγιοι.

Παλαιότερα, στο σημείο αυτό της Θείας Λειτουργίας γινόταν η μνημόνευση των ονομάτων από τα δίπτυχα, τα οποία ήταν τεύχος βιβλίου ή δύο σανίδες ενωμένες, όπως εκείνες που βλέπουμε στην εικονογραφία να κρατά ο θεόπτης

Μωυσής με τις δέκα εντολές, στις οποίες είχαν καταγραφεί ονόματα ζώντων και κεκοιμημένων για να μνημονεύονται στις λατρευτικές συνάξεις. Στη σημερινή πρακτική, τα ονόματα μνημονεύονται στην ακολουθία της προσκομιδής.

Εξ 24, 12
Εβρ 9, 4

Την ώρα αυτή, οι πιστοί έχουν την δυνατότητα να μνημονεύουν με την σκέψη τους όσα ονόματα επιθυμούν, σύμφωνα με την προτροπή του διακόνου *«Καὶ ὧν ἕκαστος κατὰ διάνοιαν ἔχει, καὶ πάντων καὶ πασῶν»*. Η μνημόνευση των ονομάτων δηλώνει την ενότητα των πιστών, η οποία επιβεβαιώνεται με την από κοινού δοξολογία στον Τριαδικό Θεό, με ένα στόμα και μία καρδιά, *«ἐν ἑνὶ στόματι, καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν, καὶ ἀνυμνεῖν»*. Όπως μία είναι η Εκκλησία, μία η Πίστη, ένα το βάπτισμα, έτσι χρέος όλων είναι να συνυπάρχουμε στον σύνδεσμο της αγάπης, να συμφωνούμε στην Πίστη και να αναπαυόμαστε ως αδελφοί εν Χριστώ, ως μια καρδιά και μια ψυχή.

Ιακ 5, 16
Ρωμ 15, 6
Πρξ 4, 32

Στην Κυριακή Προσευχή, στο *«Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς...»*, την οποία μας δίδαξε ο Χριστός, παρακαλούμε τον Θεό να μας δώσει τον άρτο τον αληθινό, *«τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον»*. Με αυτήν την προσευχή προετοιμάζει η Θεία Λειτουργία τους πιστούς για την Θεία Κοινωνία και την άφεση των αμαρτιών.

Μτ 6, 9-13
Λκ 11, 2-4

Ο λειτουργός υψώνει από το δισκάριο τον Άγιο Άρτο, το τίμιο Σώμα του

Παραπομπές για την Ανάσταση βλ. παρακάτω στην ύψωση του ποτηρίου.

Χριστού, λέγοντας *«Πρόσχωμεν. Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις»*. Με την ύψωση αυτή δηλώνει την Ανάσταση, την έγερση του Κυρίου από τον τάφο και παράλληλα προτρέπει τους πιστούς να είναι προσεκτικοί για την μετάληψη των Θείων Μυστηρίων, αφού τα Άγια προσφέρονται στους αγίους. Ο ύμνος *«Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν»* δηλώνει ότι με την Θεία Κοινωνία είναι παρών ο Χριστός. Ο ύμνος αυτός εκλαμβάνεται ως δοξολογία, αλλά και ως ομολογία πίστεως. Στη συνέχεια οι ψάλτες ψάλουν τον ύμνο, τον λεγόμενο κοινωνικό και οι λειτουργοί ετοιμάζουν την Θεία Κοινωνία.

Μτ 27, 32-50
Μρ 15, 20-37
Λκ 23, 26-46
Ιω 19, 16-30
Πρξ 2, 23
Α΄Κρ 1, 23
Ιω 1, 29
Μτ 26, 26
Μρ 14, 22
Λκ 22, 19. 24, 30. 35

Για την προετοιμασία της Θείας Κοινωνίας, ο λειτουργός τεμαχίζει τον Άγιο Άρτο σε τέσσερα μέρη και τον τοποθετεί επάνω στο δισκάριο σε σχήμα σταυρού, για να δηλώσει την σταυρική θυσία του Χριστού και ότι ο Αμνός που θυσιάζεται είναι ο ίδιος ο εσταυρωμένος Ιησούς. Παράλληλα, ο τεμαχισμός αυτός εικονίζει τη διανομή του άρτου από τον Χριστό στον Μυστικό Δείπνο. Στη συνέχεια, ο λειτουργός συμπληρώνει στο ποτήριο το ένα από τα τέσσερα τεμάχια του Αγίου Άρτου.

Ιω 20, 22
Πρξ 2, 1-4. 33

Το ζέον ύδωρ, το οποίο συμπληρώνει ο λειτουργός στο ποτήριο, δηλώνει την θερμότητα της πίστεως και την παρουσία του Αγίου Πνεύματος, το Οποίο συμβολίζεται ως ύδωρ και ως πυρ,

γι' αυτό είναι ύδωρ θερμό, δηλαδή νερό Ιω 19, 34
και φωτιά. Με το ζέον ύδωρ, το Αίμα του
Κυρίου γίνεται θερμό όπως ήταν όταν
προήλθε από την λογχευθείσα πλευρά Μτ 28, 19
Του, για να συνειδητοποιήσουν οι πιστοί Μρ 16, 16
που θα κοινωνήσουν, ότι το Αίμα του Πρξ 2, 41
Κυρίου προέρχεται από το ζωντανό Σώμα
Του. Επιπλέον, το ύδωρ υπενθυμίζει το
βάπτισμα στον Ιορδάνη.

Ο λειτουργός ετοιμάζεται να
κοινωνήσει λέγοντας μυστικά ευχές της
θείας μεταλήψεως. Μία από τις ευχές
αυτές είναι ομολογία πίστεως, το *«Πιστεύω,
Κύριε, καὶ ὁμολογῶ...»* και υπενθυμίζει την
ομολογία του αποστόλου Πέτρου που Μτ 16, 13-16
δήλωσε ότι ο Χριστός είναι ο Υιός του
Θεού του Ζώντος και την ομολογία του
αποστόλου Θωμά που δήλωσε ότι ο Ιω 20, 28
Χριστός είναι ο Κύριος και ο Θεός. Οι
λειτουργοί κοινωνούν πρώτα το Σώμα
του Χριστού, λαμβάνοντάς το από το
δισκάριο και έπειτα το Αίμα από το
ποτήριο, όπως κοινωνούσαν οι πιστοί τα
πρώτα χριστιανικά χρόνια. Οι λειτουργοί
κοινωνούν μέσα στο ιερό βήμα και έπειτα Μτ 28, 16-20
κοινωνούν τους πιστούς στο μέσον του Μρ 16, 14-20 Λκ 24, 13-53
σολέα για να δηλώσουν ότι ο Αναστάς Ιω 20, 19-21, 23
Χριστός πρώτα φανερώθηκε στους
μαθητές Του και έπειτα οι μαθητές Μρ 16, 20
κήρυξαν στον κόσμο.

Αφού κοινωνήσει ο λειτουργός, συμπληρώνει στο ποτήριο τα υπόλοιπα τεμάχια του Αγίου Άρτου και τις μερίδες της Θεοτόκου, των αγίων και των πιστών,

σπογγίζοντας το δισκάριο με την μούσα,
δηλαδή τον σπόγγο (σφουγγάρι) το οποίο
είναι από γνήσιο θαλασσινό σφουγγάρι
Μτ 27, 34. 48 και συμβολίζει τον σπόγγο με τον οποίον
Μρ 15, 23. 36 έδωσαν στον εσταυρωμένο Χριστό να
Ιω 19, 28-30 γευθεί ξύδι και χολή. Η ένωση των μερίδων
μνημόνευσης με το Αίμα του Χριστού
Α΄Κρ 12, 27 δηλώνει ότι όλοι ως Εκκλησία είμαστε
μέλη του Σώματος του Χριστού.

Την ώρα της ένωσης του Σώματος του Χριστού με το τίμιο Αίμα, της λεγόμενης συστολής, ο διάκονος προφέρει το *«Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...»* και τροπάρια του Πάσχα, το *«Φωτίζου, φωτίζου ἡ νέα Ἰερουσαλήμ...»*, *«Ὦ Πάσχα τὸ μέγα...»* κ.λπ.[13] Όταν ετοιμαστεί η Θεία Κοινωνία, τοποθετείται η λαβίδα (ή κοχλιάριο, κουταλάκι) μέσα στο ποτήριο, με την οποία ο λειτουργός θα κοινωνήσει τους πιστούς και το καλύπτει με το βοηθητικό κόκκινο ύφασμα, το λεγόμενο μάκτρο. Τα καλύμματα και ο αστερίσκος που είναι ήδη διπλωμένα, τοποθετούνται επάνω στο δισκάριο.

Όταν ετοιμαστεί το ποτήριο,
ο λειτουργός το υψώνει από την αγία
τράπεζα για να το φέρει στην ωραία
Μτ 28, 6 πύλη και στο μέσον του σολέα για την
Μρ 15, 6. 9 Λκ 24, 6-7 κοινωνία των πιστών. Η ύψωση αυτή του
Ιω 20, 9 ποτηρίου από την αγία τράπεζα σημαίνει

13 Σε παλαιότερα βιβλία της Θείας Λειτουργίας συναντάμε τη φράση *«Ἀπόπλυνον, Κύριε, τά ἁμαρτήματα τῶν ἐνταῦθα μνημονευθέντων, τῷ αἵματί σου τῷ τιμίῳ, πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου»* να προφέρουν οι λειτουργοί κατά την ρίψη των μερίδων των πιστών στο ποτήριο.

την Ανάσταση του Χριστού εκ του τάφου και η έλευση στο μέσον του σολέα δηλώνει την συναναστροφή του Χριστού με τους ανθρώπους. Το ποτήριο που εμφανίζεται στην ωραία πύλη, δηλώνει την εμφάνιση
του αναστάντος Χριστού στην σύναξη Μτ 28, 18
των μαθητών περνώντας από τις κλειστές Μρ 16, 14
θύρες. Το ποτήριο βρίσκεται ενώπιον των Λκ 24, 30. 36
πιστών για να δηλώσει τον αναστάντα Ιω 20, 19. 26. 21, 1
Χριστό που στάθηκε ανάμεσα στους Πρξ 1, 3
μαθητές Του.

Ο λειτουργός κοινωνεί τους πιστούς Ιω 6, 35-59
με την λαβίδα (κοχλιάριο, δηλαδή το κουταλάκι), μαζί το Σώμα και το Αίμα του Χριστού. Οι πιστοί κρατούν με προσοχή κάτω από το πηγούνι τους το κόκκινο ύφασμα, το μάκτρο, με το οποίο, αφού κοινωνήσουν, αποσπογγίζουν ελαφρώς τα χείλη τους[14]. Κάθε τεμάχιο του Αγίου Άρτου που κοινωνούν οι πιστοί, οσοδήποτε μικρό και εάν είναι, δεν είναι απλά ένα μέρος του Σώματος του Χριστού, αλλά όλος ο Χριστός, πλήρες Σώμα και Αίμα

---

14 Κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, οι πιστοί κοινωνούσαν ξεχωριστά το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου. Όμως, επειδή στην πορεία αποδείχθηκε ότι δεν τηρήθηκε η δέουσα προσοχή και ευλάβεια, γι' τον λόγο αυτόν καθιερώθηκε η χρήση της λαβίδας. Αφορμή στάθηκε στην εποχή του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, στην Κωνσταντινούπολη, η περίπτωση μιας γυναίκας κάποιου επισήμου, η οποία όταν προσήλθε να κοινωνήσει, κράτησε στα χέρια της την μερίδα του Σώματος του Χριστού και την μετέφερε σπίτι της, όπου την ανέμιξε με κάποιο φάρμακο για να το χρησιμοποιήσει για μαγικούς σκοπούς. Εξ αιτίας αυτού του γεγονότος, ο Χρυσόστομος έδωσε εντολή να μην λαμβάνουν πλέον οι πιστοί το Σώμα του Χριστού στα χέρια τους, αλλά με κοχλιάριο ή λαβίδα να μεταλαμβάνουν απ' ευθείας την Θεία Κοινωνία.

Χριστού. Αφού κοινωνήσουν οι πιστοί, ο λειτουργός υψώνει το ποτήριο για να δηλώσει την Ανάληψη του Χριστού στους
Μρ 16, 19 ουρανούς. Αυτήν την ύψωση την βλέπουν
Λκ 24, 50-52 οι πιστοί, όπως οι μαθητές έβλεπαν τον
Πρξ 1, 2 Χριστό να υψώνεται στους ουρανούς.

Μετά την ύψωση, ο λειτουργός επαναφέρει το ποτήριο εντός του ιερού βήματος, για να δηλώσει ότι, ο Χριστός μετά την ανάσταση δεν συναναστρεφόταν συνεχώς με τους μαθητές Του, αλλά κρυβόταν από εκείνους. Το θυμίαμα το οποίο προσφέρεται μετά την Θεία Κοινωνία δηλώνει το εμφύσημα του Χριστού στους μαθητές Του, με το οποίο τους έδωσε την Χάρη του
Ιω 20, 22 Αγίου Πνεύματος, λέγοντάς τους, *«λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον»*. Ακολουθεί η ψαλμώδηση του ύμνου *«Εἴδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον... ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες»* που δηλώνει την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος
Ιω 14, 16-17. 15, την ημέρα της Πεντηκοστής και την
26. 20, 22 επαγγελία του Χριστού ότι μετά την
Πρξ 2, 1-4. 33 άνοδο στον ουρανό θα πέμψει το Άγιον
Πνεύμα.

Ο λειτουργός υψώνει ξανά το ποτήριο, εκφωνεί *«Πάντοτε, νῦν, καὶ ἀεί...»* και επαναφέρει το ποτήριο στον πρόθεση του ιερού βήματος, στα δεξιά της αγίας τραπέζης, το οποίο σημαίνει
Ψλμ 109, 1 ότι μετά την Ανάληψη στους ουρανούς,
Μτ 22, 44 ο Χριστός κάθισε σε θρόνο, στα δεξιά
Εβρ 8, 1 του Θεού Πατρός. Παράλληλα ο διάκονος

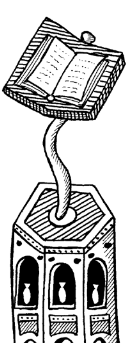
μεταφέρει στην πρόθεση το δισκάριο με τα καλύμματα. Εάν δεν λειτουργεί διάκονος, ο ιερεύς υψώνει μαζί με το ποτήριο, το δισκάριο με τα καλύμματα και τα μεταφέρει και αυτά στην πρόθεση.

Η ευχαριστία στον Θεό για την Θεία Εφ 5, 20
Κοινωνία εκφράζεται με την φράση *«ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ»*. Ακολουθεί η Α΄Θσ 1, 2
λεγόμενη απόλυση, δηλαδή η ευλογία για την αναχώρηση από το ναό. Η φράση *«Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν»* σημαίνει την ειρήνη που εύχεται ο λειτουργός ως κατευόδιο. Ακολουθεί η διανομή του αντιδώρου, των μικρών τεμαχίων άρτου από τα πρόσφορα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην προσκομιδή για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας. Αυτά τα τεμάχια συμβολίζουν την Θεοτόκο, η Οποία έμεινε στον κόσμο μετά την Ανάληψη του Χριστού για παρηγορία των πιστών. Ονομάζονται αντίδωρο επειδή, σε όσους δεν έχουν κοινωνήσει με την Θεία Κοινωνία, δηλαδή με το Δώρο, δίδεται το αντίδωρο ως ευλογία αντί του Δώρου.

Αφού ολοκληρωθεί η τέλεση της Θείας Λειτουργίας, ο λειτουργός λαμβάνει την υπόλοιπη Θεία Κοινωνία, κοινωνεί ξανά, πράξη η οποία ονομάζεται «κατάλυση»
και δηλώνει τον Χριστό που εξήγγειλε Μτ 26, 29
ότι στην Βασιλεία του Θεού θα πίνει μαζί Μρ 14, 25
με τους μαθητές του ξανά το καινούριο Λκ 22, 18
γέννημα της αμπέλου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

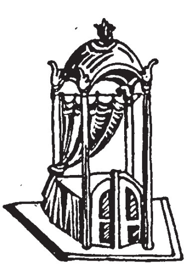
Στο πέρασμα των αιώνων υπήρξαν πολλοί ερμηνευτές οι οποίοι ερμήνευσαν και εξήγησαν την Θεία Λειτουργία, τις τελετουργικές διατάξεις, τα ιερά σκεύη και τους ιερούς χώρους του ναού. Η κάθε τελετουργία και το κάθε σκεύος και υλικό μέσα στην Θεία Λατρεία, κάτι δηλώνει, κάτι συμβολίζει και κάτι σημαίνει. Το πρόσφορο δηλώνει την Θεοτόκο που γεννά τον άρτο Αμνό, τον Χριστό. Η πρόθεση εικονίζει το σπήλαιο της Βηθλεέμ, συγχρόνως όμως δηλώνει τον Γολγοθά και τον θρόνο του Χριστού. Η αγία τράπεζα σημαίνει τον τάφο του Χριστού, τον θρόνο του Θεού, τον κήπο του τάφου και το υπερώο του Μυστικού Δείπνου. Η είσοδος του προσφόρου στο ναό σημαίνει τα Εισόδια της Θεοτόκου. Η ένδυση των αμφίων εκλαμβάνεται ως η ενσάρκωση του Χριστού και το ωμοφόριο του αρχιερέως δηλώνει το απολωλός πρόβατο το οποίο ο Χριστός ανέλαβε στους ώμους Του. Οι ιερείς και οι διάκονοι εικονίζουν τους αγγέλους που διακονούσαν τον Χριστό. Το κόψιμο του άρτου και η χάραξη με την λόγχη σημαίνει την σταύρωση και το πάθος. Το δισκάριο γίνεται φάτνη για την γέννηση και νεκρική κλίνη για τον ενταφιασμό. Στο δισκάριο όπου βρίσκονται οι μερίδες

μαζί με το Σώμα του Χριστού εικονίζεται η Εκκλησία. Ο αστερίσκος δηλώνει τον αστέρα της Βηθλεέμ και την σφραγίδα του τάφου. Το ποτήριο δηλώνει την πλευρά του Χριστού και τον κρατήρα του Μυστικού Δείπνου. Τα προσφερόμενα δώρα οίνος και ύδωρ υπενθυμίζουν τα μυστήρια της Θείας Ευχαριστίας και του Βαπτίσματος. Τα σκεύη στην προσκομιδή και το θυμίαμα δηλώνουν τα δώρα των Μάγων. Στην προσκομιδή ο λειτουργός εικονίζει τον άγγελο στον Ευαγγελισμό. Στην έναρξη της Θείας Λειτουργίας ο ιερεύς δηλώνει τον Πρόδρομο και με τον διάκονο εννοούνται ως οι ενταφιαστές του Χριστού. Τα αντίφωνα δηλώνουν το κήρυγμα των προφητών, οι ψάλτες τους προφήτες και η ώρα της ψαλμώδησης των αντιφώνων σημαίνει την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης και τον καιρό ανατροφής του Χριστού. Οι μακαρισμοί σημαίνουν το πρώτο κήρυγμα του Χριστού. Η μικρή είσοδος σημαίνει την έλευση του Χριστού στον κόσμο, την φανέρωση του Χριστού στον Ιορδάνη ποταμό και τις περιοδείες του Χριστού. Η ψαλμώδηση του τρισαγίου ύμνου φανερώνει την συμψαλμώδηση της δοξολογίας προς τον Θεό μαζί με τους αγγέλους. Η ανάγνωση του Ευαγγελίου εικονίζει τον Χριστό που διδάσκει και θαυματουργεί. Το Ευαγγέλιο όταν

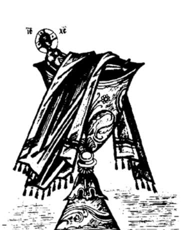

λέγεται από τον ιερέα δηλώνει το κήρυγμα του Χριστού, ενώ όταν λέγεται από τον διάκονο δηλώνει το κήρυγμα των αποστόλων. Ο άμβωνας σημαίνει τον λίθο του μνήματος και επάνω ο διάκονος εικονίζει τον άγγελο. Το θυμίαμα για το Ευαγγέλιο δηλώνει ότι το κήρυγμα του Ευαγγελίου είναι ευωδία Θεού. Η μεγάλη είσοδος σημαίνει την είσοδο του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, την ανάβαση στον Γολγοθά, την αποκαθήλωση και την Υπαπαντή. Το αντιμήνσιο είναι ο τάφος του Χριστού. Η απόθεση των δώρων στην αγία τράπεζα σημαίνει την ταφή. Μετά την απόθεση των δώρων, ο αέρας δηλώνει τον λίθο του μνήματος και το θυμίαμα σημαίνει τα μύρα των ενταφιαστών και των μυροφόρων. Το σείσιμο του αέρα δηλώνει τον σεισμό κατά την σταύρωση και την Ανάσταση. Ο καθαγιασμός σημαίνει τον Μυστικό Δείπνο και την Μεταμόρφωση. Η ύψωση τού Αγίου Άρτου δηλώνει την Ανάσταση. Ο μερισμός του Αγίου Άρτου δηλώνει το πάθος, την σταύρωση και την ταφή. Το ζέον ύδωρ δηλώνει το Άγιον Πνεύμα, την θερμότητα του αίματος του Κυρίου και το μυστήριο του βαπτίσματος. Η ύψωση του ποτηρίου από την αγία τράπεζα δηλώνει την έγερση του Χριστού εκ του τάφου. Η Θεία Κοινωνία είναι η εμφάνιση του αναστάντος Χριστού. Η ύψωση του

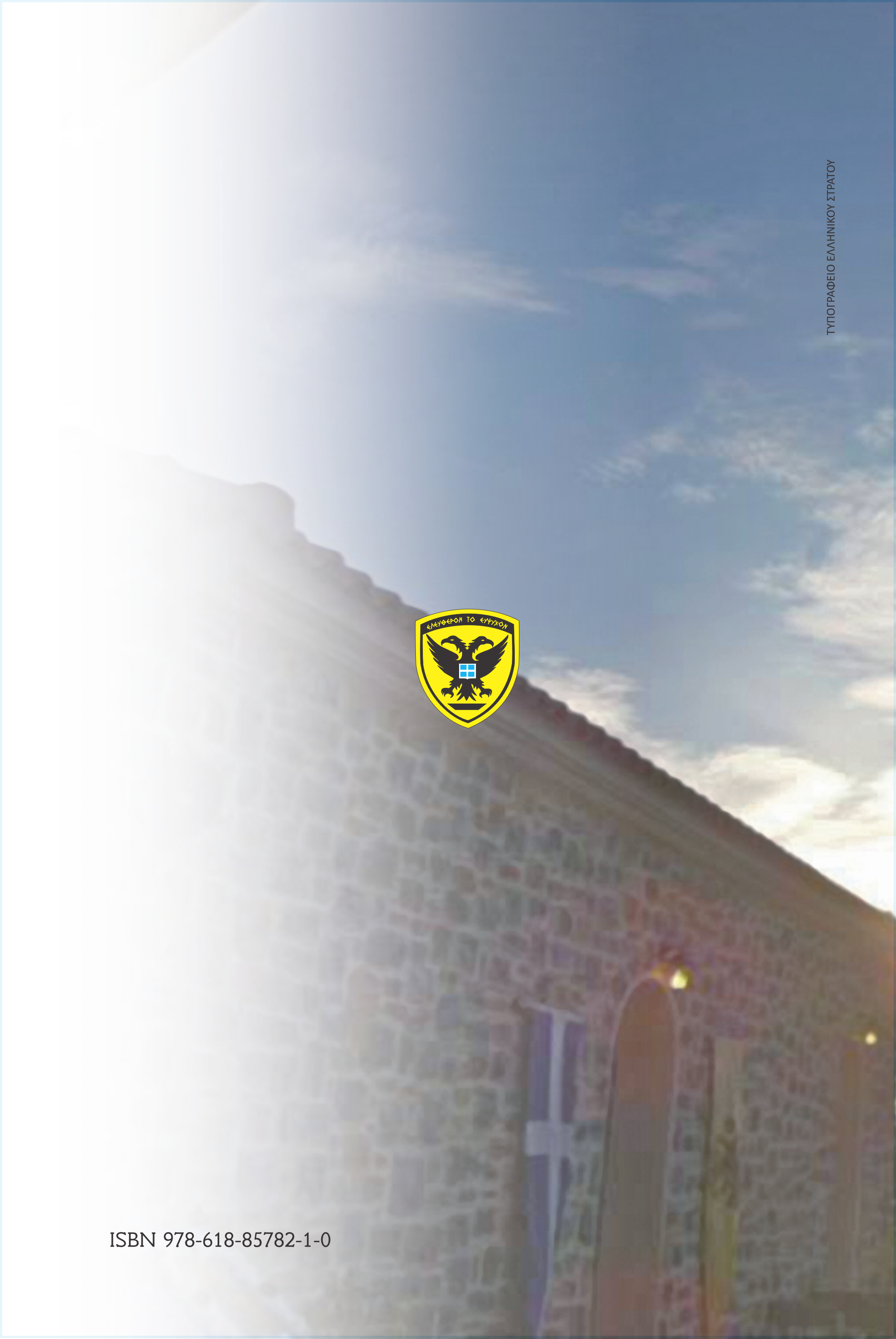
ποτηρίου σημαίνει την ανάληψη και η τοποθέτηση στην πρόθεση δηλώνει την καθέδρα στα δεξιά του Θεού. Το αντίδωρο σημαίνει την Θεοτόκο και η κατάλυση της Θείας Κοινωνίας, την μέλλουσα απόλαυση της Βασιλείας του Θεού. Στις ερμηνευτικές λεπτομέρειες οι οποίες παρατέθηκαν, μην λησμονηθεί και η εσχατολογική προοπτική της Θείας Λειτουργίας με τον εικονισμό του Χριστού στον θρόνο για να δηλώσει την Δευτέρα Παρουσία.

Η Θεία Λειτουργία δηλώνει, αποτυπώνει και επικαιροποιεί κάθε στιγμή και κάθε γεγονός της επί γης ζωής του Χριστού, την ενσάρκωση, την φιλανθρωπία και την οικονομία για την σωτηρία του κόσμου. Ο ναός και όλα τα τελούμενα είναι μετάφραση των πνευματικών αληθειών στην γλώσσα της αισθητής αντίληψης και μεταφορά των γεγονότων στον παρόντα χρόνο. Το παρόν πόνημα είναι μια απόπειρα συνοπτικής εξήγησης της Θείας Λειτουργίας, της αισθητής παρουσίας του Χριστού στην γη, της επί γης Βασιλείας του Θεού και της αναμνήσεως των γεγονότων για την σωτηρία του κόσμου. Η εξήγηση αυτή της Θείας Λειτουργίας στηρίζεται στην διδασκαλία της Αγίας Γραφής και στις απόψεις των αγίων πατέρων και ερμηνευτών της Εκκλησίας μας.

ἑξαπτέρυ
γα
σεραφείμ

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΤΟ ΕΤΟΣ 2024
ΣΕ 3000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΣΕ ΧΑΡΤΙ 100 ΓΡΑΜΜΑΡΙΩΝ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

ISBN 978-618-85782-1-0